

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

HZ. PEYGAMBER'E İSNAD EDİLEN MÜSTEHCEN İÇERİKLİ BİR RİVAYETİN TAHLİL VE TENKİDİ

ANALYZING AND CRITICISM OF A OBSEQUENT NARRATIVE ATTRIBUTED TO THE PROPHET

Hasan KÜÇÜKOSMAN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Yalova/Türkiye
kucukosmanhasan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2384-5650>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23 Eylül 2022 / 23 September 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Kasım 2022 / 25 November 2022

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık 2022 / 20 December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık 2022 / December 2022

Cilt: 6, Sayı: 2 Volume: 6, Issue: 2, Sayfa / Pages: 653-688

Cite as / Atıf: Küçükosman, Hasan. "Hz. Peygamber'e İsnad Edilen Müstehcen İçerikli Bir Rivayetin Tahlil ve Tenkidi [Analyzing and Criticism of a Obsequent Narrative Attributed to the Prophet]".

Kocaeli İlahiyat Dergisi-Kocaeli Theology Journal, 6/2 (Aralık/December 2022), 653-688

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar(lar) tarafından beyan olunur

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Öz

Bu çalışmada, genellikle Hz. Peygamber'e isnat edilen ve içerisinde nezaket dışı bir anlatımı barındıran rivayetlerin senet ve metin yönü değerlendirilmektedir. Bu konuda, Hz. Peygamber'in genel tebliğ yapısına uymayan sözün Arap dili ve edebiyatında müstehcen bir anlatımı barındırıp barındırmadığı öncelikle araştırılmaktadır. Şayet bu rivayetler içerisinde gerçekten bu türden bir ifade varsa, benzer örneklerin neden söylendiği incelenmektedir. Bu genel tarama sonucunda, Hz. Peygamber'in sünnet ve siretinde benzeri olmayan ifadenin senet bakımından râvilerin durumu ile beraber rivayetin Hz. Peygamber'e nispet edilme meselesi incelenirken metnin Kur'an ve sünnete uygunluğu da araştırılmaktadır. Kavmiyetçilik yapanlara karşı kötü söz söyleme hakkı tanınan bu rivayetlerin farklı tarihlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan tablo ve ashabin bu konulardaki tutumu birlikte ele alınmaktadır. Bu manada, Hz. Peygamber'in tebliğde nasıl hareket ettiği ve nezaketini farklı zamanlarda nasıl koruduğu son derece önemlidir. Benzer durumlara birçok kez maruz kalan Hz. Peygamber'in nasıl tavır takındığı incelenip bu haberlerin karşısında ashabin durumu dikkate alınmaktadır. Vahyin korumasından geçen ve ümmete örnek olma durumu olan Hz. Peygamber kötü söz söylemekten uzakken ashabin böyle bir zorunluluğu yoktur. Nebvî öğretiden geçmekle beraber beşer sıfatlarına sahip olan ashabin günahahtan korunmuş olmadığı gibi yeri geldiğinde argo ifadelerle de başvurdukları kaynaklarda nakledilmektedir. Genellikle Hz. Peygamber'e isnat edilen konumuz rivayetleri de bu problem bağlamında ele alınacak ve rivayetlerin ashaba ait olabilme ihtimali üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Râvi, Râvi tasarrufu, Kavmiyetçilik, Müstehcen.

Abstract

Generally, in this study, The document and text aspects of the narration, which is attributed to the Prophet and contains a slang expression, are evaluated. In this regard, It is primarily investigated whether the word, which does not comply with the general preaching structure of the Prophet, contains an obscene expression in Arabic language and literature. If there is a slang expression in these narrations, it is examined why similar examples are said. As a result of this general survey, Along with the situation of the narrators in terms of the deed of the expression, which is unique in the Sunnah and sirah of the Prophet, the narration is related to While examining the issue of attribution to the Prophet, the compatibility of the text with the Qur'an and Sunnah is also investigated. The picture formed by bringing together the different versions of these narrations, which are given the right to speak ill of those who are tribalists, and the attitude of the Companions on these issues are discussed together. In this sense, Mr. It is extremely important how the Prophet acted in preaching and how he maintained his kindness at different times. Having been exposed to similar situations throughout his life, The attitude of the Prophet is examined, the general style of the sunnah and revelation is discussed, and the situation of the companions is taken into account in the face of these news. While the Prophet is far from speaking slang, the Companions do not have such an obligation. It is reported in the sources that the Companions, who have human attributes despite passing through Prophetic teaching, are not protected from sin, and they also refer to slang expressions when appropriate. Usually, The narrations of our subject, which are attributed to the Prophet, are also discussed in the context of this problem and the possibility of the narration belonging to the Companions is emphasized.

Keywords: Hadith, Narrator, Disposition of narrator, Nationalism, Obscene.

Giriş

Hz. Peygamber, ahlaklı bir toplum oluşturmak adına tebliğ metodunda farklı üslûplar kullanmıştır. Toplumda yaşanan her soruna cevap verme gereği duyduğundan dolayı muhatabın durumuna göre hareket eden Allah Resûlü, döneminin örfüne uygun olarak konuşmuş olsa da haya sınırlarını aşan ifadeler kullanmamıştır.¹ Bu konuda Hz. Peygamber'in, yeri geldiğinde cinsel konularda konuşarak sahâbenin özel sorularına cevap vermesi yanlış anlaşılmalıdır.² Zira Kur'an-ı Kerim'de de benzer meseleler ele alınmış ancak bu konularda ifadeler seçilirken kapalı bir dil kullanılmıştır.³

Resûlullah'ın altmış küsur yıllık hayatı ve Kur'an'ın O'nun ahlakına yaptığı vurguyla insanlığa ebedi örnek gösterilmesi konumuz açısından en önemli kıstastır. Zira çalışmamız hakkında nakledilen rivayetlerin Resûlullah'a aidiyeti zannî bir anlam taşırken, Kur'an-ı Kerim ya da Allah Resûlü'nün sîretinin delil bakımından bunlara üstünlüğü ortadadır. Rivayetleri eleştirmek, Resûlullah'ın sözünü değil, o sözü Hz. Peygamber'e nispet eden râviye yönelik olduğu için senet incelemesi gibi metin tenkidini de göz ardı etmemek gerekir. Bu sebeple rivayetleri Kur'an, sünnet ve sîret bağlamında inceleyerek delilleri sıralamak ilmî bakışın gerekliliğindedir.

Çalışmamızda kavmiyetçilikle ilgili nakledilen bazı rivayetlerdeki müstehcen ifadelerin Resûlullah'a aidiyetini araştırılacaktır. Hz. Peygamber'in, yaşadığı dönemde insanlarla nasıl iletişim kurduğu, hangi cümlelere yer verdiği ele alınacaktır. Nezaket dilini hayatında hiç bırakmayan Allah Resûlüne nispet

- 1 Bu anlamda O'nun sözlerinde özellikle hadis ilmi ile uğraşanların dile getirdiği bir nebevî işaret vardır. Yalnızca bu işaretlere bakıp rivayetleri kabul etmemek iddialı bir yaklaşım olsa da belli konularda en azından araştırma yapılmasının gerekli olduğunu gösterebilir. İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyub, el-Menârü'l-münîf fi's-sahîh ve'z-za'if, thk. Abdulfettah Ebu Gudde (Halep: Mektebetü'l-İslamî, 1970), 222.
- 2 Örneğin bir hanım sahâbî Hz. Peygamber'e gelip kadınların da ihtilam olduğunda erkekler gibi yıkanmasının gerekli olup olmadığını sormuştur Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zami, Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 2004. "Vaktü's-Salât", 44 (No. 161); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahîb*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasır. (b.y.: Dârü Tavkı'n-Necat, 2001), "Gusl", 22, (No. 282).
- 3 *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/187, 233.

edilen bazı rivayetler genel bir bakışla değerlendirilecek ve benzer kullanımların söylendiği dönemde ne anlama geldiği incelenecektir. Çalışmanın sınırı sebebiyle müstehcenlik içeren bütün rivayetleri ele almak mümkün olmadığından örneklem yöntemiyle hareket edilerek kavmiyetçilikle ilgili nakledilen rivayetin senet ve metin tenkidi yapılacaktır. Böylece pek çok kaynakta Hz. Peygamber'e yapılan nispetin doğruluğu tartışılacaktır. Senet bakımından rivayetin aslının var olduğu biliniyorsa bu kez ref' olgusu bakımından ashabın bu çeşit kullanımlara başvurup başvurmadığı sorgulanacaktır. Arap dilinde bu ifadelerin kullanılması ya da ashabın benzeri rivayetlerle amel edip etmemesi gibi kriterler metin tenkidi bakımından değerlendirmemiz içerisinde yer alacaktır.

1. Nebvî Öğretide Nezaket Dili

Allah Tealâ Kur'an-ı Kerim'de, insanlara daima doğru ve güzel konuşmayı emretmiştir. Yüce bir ahlak üzere olan⁴ Hz. Peygamber ise insanlara örnek olmak adına tebliğ konusunda son derece titiz davranmış ve kabalıktan uzak durmuştur.⁵ Düşmana karşı sert tavır takınmak gerekli görülmüş olsa da bu durum tebliğ konusunda kırıncı ve kaba olmayı gerektirmemiştir.⁶

Kaynak ve hedef kitle bakımından ortak paydada bulunan Hz. Peygamber'in sözleri ile Kur'an'ın uyumu söz konusudur. Zira Allah Tealâ insanı en iyi tanıyandır ki Hz. Peygamber'in insan psikolojisinde yetkinliği de vahye dayalıdır.⁷ Resûlü Ekrem, kendisinde fayda barındırmayan söz ve davranışlardan son derece uzak durmuştur. Kendisine yapılan eziyetleri affetmiş⁸ ashabını da bu

⁴ Kalem 68/4.

⁵ Hatta bu durum Allah'ın bir lütfu olarak bildirilmiştir: "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet." Âl-i İmrân 3/159.

⁶ Bu düşünceye destek olarak Allah Tealâ'nın Hz. Musa ve Hz. Hârûn'u (a.s.) Firavun'a gönderirken dahi yumuşak davranmasını emretmesi örnek verilebilir: "Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar." Tâhâ 20/42-44; Ayrıca bk. Âli İmrân 3/159; en-Nahl 16/125.

⁷ en-Necm, 53/32; Mehmet Şanver, "Dini Tebliği ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/1 (Ocak 2001); 139.

⁸ "Ey iman edenler! Vaktine bakmaksızın, size yemeğe izin verilmedikçe Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz zaman da girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın. Sohbet için de izinsiz girmeyin. Çünkü bu hareketiniz peygamber'e rahatsızlık veriyor. Fakat o (size bunu söylemekten) utanıyor. Ama Allah gerçeği söylemekten sıkılmaz." el-Ahzâb 33/53.

yönde yetiştirmiştir.⁹ Şahsî meselelerde son derece müsamahakar olan Resûlullah dinî meselelerde hiçbir zaman sessiz kalmamıştır.¹⁰

Yaşadığı döneminin örf ve adetlerini dikkate alan Allah Resûlü'nün sosyal ilişkileri ve dilsel ifadelerinde günümüze göre kısmen farklılık olsa da esas olan ahlakî konularda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu sebeple nebevî dönemde kullanılan ifadeler aynı zaman ve mekânda dahi şartlara göre değişebilirken, kişinin ırzına ya da değerlerine dil uzatmak hiçbir zaman doğru kabul edilmemektedir.¹¹

Hz. Peygamber'in görevi, vahyi hayata tatbik ederek insanlara tebliğde bulunmak olduğu için dinin muhataplarına sert davranması düşünülemez. Zira nezaket dilini hiçbir kimseden esirgemeyen Hz. Peygamber düşmanlarına dahi dua etmiş ve hayatta olduğu sürece İslam dairesini geniş tutmuştur.¹² Bu amaçla muhatabının durumuna göre bir yöntem belirleyen Allah Resûlü'nün sonuca yönelik bir üslup takındığı görülmektedir. Tedricî yöntemle her bireye aynı şekilde yaklaşmayan Hz. Peygamber'in muhatap kitlesini halkalara ayırdığı söylenmektedir.¹³ Hz. Peygamber'in tebliğ sürecinde öncelik sırası verdiği kimselerin olduğunu, âmâ bir sahâbî olan İbn Ümmü Mektûm (ö.15/636) konusunda Allah Tealâ'nın kendisini uyarmasından da anlamaktayız.¹⁴

9 Kendisine es-Selâmu aleyküm demek yerine es-Sâmu aleyküm (ölüm üzerine olsun) diyerek beddua eden Yahûdî kişiye yalnızca "aleyküm" demekle yetinmiş ve benzer karşılık vermek isteyen Hz. Âişe'ye engel olmuştur. Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyri en-Neysaburi. *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyai't-Türas el-Arabi, ts.), "Selâm", 11 (No. 2165).

10 Hz. Peygamber'in son derece haya sahibi olduğu nakledilmişse de O'nun hayası idareciliğine eksiklik getiren bir durum değildir. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, 1952), "Züh'd", 17 (No. 4180).

11 Zira günümüz Türkiye'sinde belli bölgelerde selamlama anlamında kullanılan bazı kelimeler başka bir yörede çok farklı ve kötü anlamlarda kullanılabilir. Örneğin daha bir asır önce meal yazmış olan Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) "Size ne oluyor" (Sâffât 37/154) ayetini "*Nah sizlere!*" şeklinde tercüme etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili –Kur'an-ı Kerim ve Meâli-*, (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993), 451.

12 Safvan b. Ümeyye, Hz. Peygamber'in kendisine ihsan ettiği 300 deveden sonra, "Resûlullah benim nazarımda insanların arasında en sevmediğim kimse idi. Bana vereceğini verdi de sonunda en sevdiğim kimse oldu." demiştir. Müslim, "Fezâil", 59 (No 2313).

13 Ahmet Önkal, *Resûlullah'ın İslam'ı Tebliğ Metodu*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 107.

14 Abese 80/1-4.

Resûlullah tebliğ vazifesi ile görevlendirildiğinde Müslümanlar içerisinde çocuk ve gençlerin sayısı önemli derecedeydi.¹⁵ Hz. Peygamber, gençleri kazanma konusunda ayrı bir hassasiyet göstermiş ve büyük hatalara düşenlere dahi nezaket dışı bir tavır takınmamıştır.¹⁶ Benzer şekilde mükellef olmayan çocukları güzel bir dille uyan Hz. Peygamber'in tebliğdeki amacının ceza vermek değil ıslah etmek olduğunu anlamaktayız.¹⁷ Bir karar üzere görüş beyan etse bile çoğunluğun görüşüne uyarak¹⁸ ashabına değer verdiğini gösteren Hz. Peygamber, şayet sert bir dil ve üslûba sahip olsaydı elbette yanında bu kadar insan toplanmazdı.¹⁹

Hz. Peygamber'in telkinlerini alma konusunda gençlerle birlikte kadınların da özverili bir hayat sürdüğü görülmektedir. Bu konuda Hz. Âişe başta olmak üzere Allah Resûlü'nün hanımları nebevî öğretinin kadınlara iletilmesine katkıda bulunmuştur. "Erkeklerin en hayırlısının ailesine en iyi davrananlar" olduğunu söyleyen Hz. Peygamber, kadınlara, en mahrem sorularını sorma imkanı vererek kendilerine güven ortamı sağlamıştır.²⁰ Özellikle çocukların yetişmesinde ilk öğretmen sayılan kadınların eğitimine özel önem

-
- 15 Bu kimselerle Hz. Peygamber'in arasında ciddi derecede yaş farkı olsa da Allah Resûlü'nün bu kalplere girebilmesi son derece önemlidir. Gençliğin verdiği hataları çoğu zaman görmezden gelen Hz. Peygamber, ashabına güvenmiş ve kendilerine son derece önemli görevler vermiştir. Ordu komutanlığından vahiy katipliğine, devletler arası yazışmalardan zekat memurluğuna kadar pek çok farklı noktada görev alan genç sahâbe aynı zamanda en çok hadis nakletmekle dinin bizlere aktarılmasında en büyük katkıya sahiptir. Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd, (Halep: Matbaatü'l-Mustafa el-Halebi, 1975), "Ahkam", 3 (No. 1327); a.mlf, "İsti'zân", 22-24 (No. 2714-2716).
- 16 Zina etmek istediğini söyleyen, kendi içtihiyâyla adam öldüren, kafir bir kimsenin affedilmesi için izin isteyen ya da kendisine verilen görevi yerine getirmeyen kimseler gibi pek çok genç sahâbe güzel bir dille uyarılmış ve yaptığı hatadan dönmeleri sağlanmıştır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 36/545 (No. 22211).
- 17 Ezanla dalga geçen bir çocuğa gösterdiği ilgiyle ileride iyi bir müezzin olmasını sağlaması bu konuda güzel bir örnektir. İbn Mâce, "Ezan", 2 (No. 708).
- 18 Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbu'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, (Beyrut: Âlemül-Kütüb, 1984), 1/214
- 19 Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in yanında yıllarca bulunduğu halde kendisinin hiçbir kötü söz işitmediğimizi söylemiştir. Tirmizî, "Birr", 69 (No. 2015).
- 20 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/552 (No. 27002); Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*, nşr. Mervân Da'bul, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), "Taharet", 130 (No. 363).

vermiş ve onlara mescitte ders görmeleri için bir gün tahsis etmiştir.²¹ Kendi hanımlarının da aralarında yaşadığı çekişmelerin sıkıntısını yaşayan Hz. Peygamber'in dili hiçbir zaman sertleşmemiştir.

Hz. Peygamber'in tebliğde dikkat ettiği diğer bir grup ise, Müslüman olmayan kimselerdir. Tebliğe en çok ihtiyaç duyan bu kimselerle beraber yeni Müslüman olan ve kalpleri henüz İslam'a ısınmamış kimseler de bu kategoridedir. Zira Medine döneminde münafıkların ağır sözleri karşısında Allah Resûlü, hem ashabına tepki göstermesi yönünde izin vermemiş hem de münafık bile olsa kendilerine kötü davranmamıştır.²² Hz. Peygamber başlangıçta çok az kimsenin Müslüman olmasına rağmen, kişinin imanın kendi elinde olmadığını bildiği için büyük bir sabır örneği göstermiştir.²³

Hz. Peygamber, tebliğ konusunda son derece nazik bir şekilde hareket etmiş olsa da icra ettiği görev sebebiyle farklı kararlar almıştır. Toplumun menfaati ya da kişisel gereklilik sebebiyle belli dönemlerde yumuşak dili terk etmesi hikmete aykırı değildir.²⁴ Zira Hz. Peygamber'in amacı bir kötülüğü gidermek olmuş ve bu sebeple Allah Resûlü şahsî meselelerinde sert ifadelerle başvurmuşken idarecilik vazifesi sebebiyle böyle davranma gereği duymuştur.²⁵

2. Müstehcen İfadelerin Rivayetlerdeki Yeri

Kur'ân ve sünnetin, insan hayatına dokunan bir hitap olması sebebiyle günlük hayatta karşılaşılan pek çok konuya değinmesi beklenir. Hz. Peygamber'in insanlar arasında hüküm vererek nebevî yolu öğretmesi müstehcen konulara da girmesini gerektirmiştir. Örneğin zina yapana yaptırım uygulanacağından dolayı bu durumu net olarak anlamamak, sonucu kısas cezasına kadar götürebilir. Ya da evliliğin bir yönü cinselliğe bağlandığı için eşlerden birisi bu sebeple boşanmak isteyebilir ve bu durum Hz. Peygamber'e hüküm vermesi

21 Buhârî, "İlim", 35 (No. 100).

22 Ganimet taksimi yapılırken Hz. Peygamber'e adaletli olmasını söyleyen münafık kimseye karşı Allah Resûlü'nün söylediği sözler için bk. Müslim, "Zekat", 142 (No. 1063).

23 İbrahim Canan. "Resulullah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedric" prensipleri". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0/11 (Haziran 1993): 73.

24 Önkal, *Tebliğ Metodu*, 63.

25 İmkanları olduğu halde savaşa gelmeyen Ka'b b. Mâlik, Mürare b. Rebi ve Hilal b. Ümeyye vahiy gelene kadar konuşmaması Hz. Peygamber'in onlara verdiği en büyük ceza olmuştur. Buhârî, "Ahkâm", 54 (No. 7225).

için getirilebilirdi.²⁶ Bundan dolayı Resûlullah, cinsel konularda açıklamaya ihtiyaç duyulmadıkça muhatabın anlayacağı şekilde kapalı ifadelerle konuşmuştur.²⁷ Bu konuda kinayeli lafzlara çok kez başvuran Hz. Peygamber'in ifadeleri bazen şerh edilmeye çalışılmıştır.²⁸ Fakat burada kinayeli ifadeyi şerh eden râvinin açıklaması rivayetin kendisi olarak anlaşılabilmiştir. Resûlullah'ın oruçlu iken Hz. Âişe ile yakınlaştığını anlatan rivayetlerde bu durumu inceleyebiliriz. Rivayetin metinlerinde Hz. Âişe şu şekilde söylemektedir:

*“Resûlullah oruçluymken (hanımlarını) öper ve onlarla mübâşeret kurardıl dilini emerdi.” Fakat o nefisine en hakim olanımızdı.”*²⁹ Rivayetlerin tümünde *öpme* ifadesi kullanılırken bazı tariklerinde *mübâşeret* kelimesi yoktur. Bununla beraber dilini emme ibaresini yalnızca Ebû Dâvûd nakletmiş ancak kendisinin, rivayetin bu isnadına *zayıf* dediği söylenmiştir.³⁰ Râvi tasarrufunun sebep olması muhtemel olmakla birlikte³¹ dilini emme ifadesini makbul kabul etsek

26 Örneğin İbn Abbâs'ın rivayetine göre Ensardan bir adam Aclan kabilesinden bir kadın ile evlenmiş fakat karısının bakire olmadığını söylemiştir. Kadının bu durumu Peygamber'e arz edilince Resûlullah kadını çağırıp olayı bizatili kendisine sormuştur. İbn Mâce “Talak”, 27 (No. 2070).

27 Örneğin Hz. Âişe'den nakledildiğine göre kendisi şöyle dedi: “Bir kişi eşini boşadı. O kadın da başka bir erkekle evlendi, o da onu boşadı. Erkeğinkisi sarkıktı. Kadın, erkekten istediği arzuya ulaşamıyordu. Erkek de hemen onu boşadı. Kadın Resûlullah'a geldi ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Resûlü! Eşim beni boşadı. Başka birisiyle evlendim. O benimle cinsel ilişkiye girdi. Ancak onunkisi sarkıktır. Bir defa hafifçe yaklaştı. Hiçbir yerime ulaşamadı. İlk eşime helal olur muyum?” Allah Resûlü şöyle cevap verdi: ‘*Diğeri (ikinci koca) senin balcağızından tatmadıkça, sen de onun balcağızından tatmadıkça, ilk eşine helal olmazsın.*’ Burada Resûlullah cinsel birlikteliği kinayeli olarak aktarmıştır. Aynı şekilde kocasını şikayet eden kadın da kocasının cinsel organını -الْهَيْدَةَ- püsküle benzeterek zikretmiştir. Cinsel ilişki esnasında inzal olmasa dahi guslün gerekeceğini ise Resûlullah şu şekilde aktarmıştır;

“Kişi dört parçaya yerleşerek cinsel ilişkiye girdiğinde yıkanması gerekir.” Buhârî, “Gusl”, 28 (No. 291); “Talak”, 7 (No. 5265).

28 Cinsel ilişki esnasında inzal olmasa dahi guslün gerekeceğini Resûlullah şu şekilde aktarmıştır; “Kişi dört parçaya yerleşerek cinsel ilişkiye girdiğinde yıkanması gerekir.” Buhârî, “Gusl”, 28 (No. 291).

29 Müslim, “Sıyam”, 65 (No. 1106).

30 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 41/398 (No. 24916); Ebû Dâvûd, “Sıyam”, 34 (No. 2386).

31 Rivayetlerde Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'ye, “Hz. Peygamber oruçluymken hanımlarını öper miydi.” şeklinde sorulduğu nakledilmektedir. Bu rivayetlerde öpmek dışında mübâşeret kurulup kurulmadığının da sorulduğu geçmektedir. Rivayetlerde Allah Resûlü'nün hanımları kısa cevap vermekle birlikte Hz. Peygamber'in nefisine son derece hakim olmasını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Soruyu soran kimseler kendilerinin Hz. Peygamber gibi olmadığını düşünerek bu ruhsatın kendileri için geçerli olmadığını düşünmüşür. Hz. Peygamber'in tepki göstererek kendisinin Allah Tealâ'dan en çok korkan olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı râvilerin mübâşereti farklı şekilde yorumlamış olması muhtemeldir. Zira Hz. Peygamber'in hanımları neresinden öptüğü belirtilmemiştir. Soruyu ilk kez soranların zihninde herhangi bir karışıklık olmaması düşünülebilir. Ancak hakkında bilgi verilmeyen bu konuda sonraları

bile fiili hadis olan bu haberin Hz. Peygamber'in ağzından çıkmadığı, Allah Resûlü'nün hanımlarının gördüğü şeyi aktardığı malumdur. Sonuçta Hz. Peygamber'in sözleriyle diğerleri arasında belirgin bir fark olduğu ortadadır.

Hz. Peygamber, İslam toplumunun birlikte yaşama alışkanlığını kazanmasını sağlamak amacıyla belli konularda ifadelerini değiştirmiştir. Toplumun dil ve edebiyatında kısmi değişiklikler yaparak onları meşru dairenin dışına çıkmaktan sakındırmıştır. Bu anlamda en ağır ifadelerinde "İman etmiş olmaz."³², "Cennete giremez,"³³ "Cennetin kokusunu alamaz,"³⁴ "Allah kendisine bakmaz/konuşmaz,"³⁵ "Burnu sürtsün."³⁶, "Bizden değildir."³⁷ gibi kullanımları mevcuttur. Bu ifadelerle Resûlullah'ın diğer uygulamalarını ve sözlerini beraber değerlendiren şarihler, rivayetleri te'vil etmiş ve zâhirî şekliyle anlaşılmasını gerektiğini söylemişlerdir.³⁸ *Sahih* rivayetlerdeki ifadelerin içerisinde toplumda yaşanacak kaosa engel olmak adına mübalağa anlamı olsa da kulak tırmalayan bir kullanım söz konusu değildir. Ancak rivayetlerin sonraki nesillere aktarılmaya başladığında mana ile rivayet edilen hadislerde kimi zaman anlam kayması yaşanmıştır. İslam coğrafyasının gelişmesiyle Arapçaya hakim olmayan acem halkın hadis ilmiyle uğraşması gibi bazı sebeplerle rivayetin asıl anlamında değişiklikler olabilmektedir.³⁹ Bununla birlikte Resûlullah'ın

açıklama gereği duyulmuştur. Hz. Peygamber'in hanımlarını başından ya da yüzünün herhangi bir yerinden öptüğü söylenmiştir. Bütün bu rivayetler Resûlullah'ın hanımının dilini emdiğinin hanımları tarafından nakledildiği bilgisini şüpheli hale getirmektedir. Mâlik b. Enes, Muvatta' "Sıyâm", 19-29 (No. 1019-1029); Ahmed b. Hanbel, 4/110 (No. 2242); Buhârî, "Savm", 22-23 (No. 1927-1930); Müslim, "Sıyâm", 62-74 (No. 1106-1118); Tirmizî, "Savm", 30 (No. 827); Mizzi, Cemaluddin Yusuf b. Abdîrrahman, *Tebzîbul-kemal fi esmai'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad, (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1980), 12/328; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethü'l-bârî şerhu Sahîbi'l-Buhârî*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1379), 4/153; Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîbi'l-buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.), 12/186.

32 Buhârî, "İman", 6 (No. 13).

33 Tirmizî, "Birr", 41 (No. 1999).

34 Buhârî, "Ahkâm", 8 (No. 7150).

35 Tirmizî, "Libâs", 8 (No. 1830).

36 Müslim, "Birr", 9 (No. 2551).

37 Tirmizî, "Buyû", 74 (No. 1315).

38 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 2/272; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/142; Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî, *Mirkatü'l-mefatih şerhu mişkati'l-mesabih*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 1/255.

39 Ayrıca bk. Hüseyin Akgün, "Râvi Tasarruflarının Rivâyetlere Etkisi "Hz. Peygamber'e Otuz Erkek Gücünün Verildiği" Örneği". Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/22 (Aralık 2013): 43-65.

konumu gibi bir yerde durmayan râvilerinin ağzından bu ifadelerin çıkması dinî anlamda ümmeti bağlayan bir eksiklik kabul edilmemesi daha uygundur. Zira böyle bir durum Kur'an ve sünnette görülmemektedir.

Bir insan olarak sahâbe ya da tâbiûn hata yapabilir ve ağızlarından kötü sözler çıkabilir. Şayet onların, yalnızca kafirlerle kötü konuştuğunu düşünürsek Kur'an'ın müşriklere karşı sert davranılmasını istemesi, kendilerini bu duruma sevk etmiş diyebiliriz.⁴⁰ Fakat Müslümanlara karşı Kur'an-ı Kerim'de her zaman güzel bir üslûp kullanılması gerektiği bildirilmiş, Resûlullah'ın hayatında da aynı şekilde müsamahakar bir tutum söz konusu olmuştur. Kendisine had cezası uygulansa dahi, din kardeşine lanet edilmemesi gerektiğini bildiren Allah Resûlü; “*Kardeşinize karşı şeytanın yardımcıları olmayınız.*” buyurmuştur.⁴¹

Bazı rivayetlerde Resûlullah'ın ifadelerinde müstehcen lafızların olduğu nakledilmektedir. Örneğin İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre Mâiz b. Malik adında bir sahâbî Resûlullah'a gelip zina ettiğini söylemiştir. Resûlullah ise bu kişiye “*Belki de onu öpmüş, sıkmış ya da ona bakmışsındır.*” deyince Mâiz, itirafında ısrarcı olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “*Enikteha*” ifadesiyle kinaye yapmamış açıkça cinsel ilişki yaşayıp yaşamadığını sormuştur.⁴² Cinsel ilişkide bulunmak anlamına gelen *nâke-yenîku* fiili bu eylemin en açık şekilde ifade edilen halidir. Rivayetin devamında geçen, Resûlullah'ın kinaye yapmadığının belirtilmesinden de bu durum anlaşılmaktadır. Bununla beraber, nakledilen müstehcen lafız rivayetin diğer tarihlerinde bulunmamaktadır. Bu rivayetlerde Resûlullah, Mâiz'e; “*Bunu o kadına yaptın mı*”⁴³ “*Onunla mübâşeret kurdun mu?*”⁴⁴ “*Cima ettin mi*”⁴⁵ “*Zina ettin mi*”⁴⁶ gibi sorular sormaktadır ki bu rivayetlerde müstehcen ifadeler yoktur. Aynı anlamdaki farklı sorula-

40 et-Tevbe 9/101; el-Fetih 48/29.

41 Buhâri, “Hudud”, 6 (No. 6780).

42 قَالَ: «أَبَيْتَهَا». لَا يَكُونِي

Âbdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri. *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zami, (Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1403/1982), 7/321; Buhâri, “Hudud” 29 (No. 6824); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/253 (No. 2433).

43 Ebû Dâvûd, “Hudud” 24 (No. 4421).

44 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/321 (No. 13338).

45 Ebû Dâvûd, “Hudud” 24 (No. 4419).

46 Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *Mustahrecü Ebî Avâne* thk. Eymen b. Arif, (Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1419/1998), 4/191.

rın rivayetlerde bulunması râvilerin olayı anlamak için daha sonra birbirlerine sorduğu sorular olabilir. Zira Resûlullah'ın kapalı bir ifadeyle sorup anladığı meseleyi daha sonraki râvilerin farklı anlamamak için şerh etmeleri normaldir.

Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Mâiz'in recm edildiği hakkında gelen farklı isnat ve lafızlarla 10'dan fazla rivayeti nakletmiştir. Bunların içindeki rivayetlerin çoğunda müstehcen ifade geçmemektedir. Hatta rivayetlerin birinde farklı olarak, zina ettiğini itiraf eden Mâiz değildir. Bizzat Resûlullah, kendisine bu yönde bilgi geldiğini söylemektedir.⁴⁷ Müstehcen ifadenin geçtiği rivayetin devamında Resûlullah'ın Mâiz'den "Evet" cevabı almasına rağmen sorgulamaya devam ettiği ve kinayerelerde bulunduğu görülür. Resûlullah Mâiz'e

*"Seninki onunkinde, o olayda milin yuvasına ya da ipin kuyuya girdiği gibi girip kayboldu mu?, diye sormuş, Mâiz de 'Evet' demiştir."*⁴⁸ Burada görülen rivayetlerde Resûlullah, Mâiz'e müstehcen bir ifade ile soru sormamıştır. Mâiz'in farklı zamanlarda Hz. Peygamber'e geldiği bilindiği için rivayetler arasında da farklılık olması doğaldır. Ayrıca Buhârî'nin başka bir rivayetinde yine zina ettiğini söyleyen bir kimseden bahsedilir. Bu kimsenin ismi söylenmemekle beraber olay Mâiz b. Malik'in durumu ile aynıdır. Bu kişi de Peygamber'e dört kez gelmiş fakat recmedilmemiştir. Beşinci kez geldiğinde ise Resûlullah kendisinde deliliğin olmadığını anlayınca daha önce evlenip evlenmediğini sormuştur. Fakat aynı şekilde burada da o müstehcen ifade geçmemiştir.⁴⁹ Bu rivayetlerde râvi tasarruflarını düşündüğümüzde ip, sürme, mil gibi benzetmeleri rivayetlerinde görmeyen kimseler, Hz. Peygamber'in kinaye yapmadan soru sorduğunu bildiren rivayetlere bakarak kinayesiz ifadenin en açık şekli olan "enikteha" ifadesini eklemiş olabileceğini söylenebilir. Ayrıca rivayetin râvisi olan İbn Abbas'ın ihramlıyken dahi bu ifadeyi açık bir biçimde kullandığı nakledilmiştir.⁵⁰ Ancak bu ifadenin, Buhârî başta olmak üzere

47 Ebû Dâvûd, "Hudud", 24 (No. 4425).

48 Ebû Dâvûd, "Hudud", 24 (No. 4428).

49 Buhârî, "Hudud", 23 (No. 6815).

50 İbn Abbas *وهن يمشين بنا هميسا ... إن يصدق الطير نك لميسا*
"Sakince yürütür bizi develer. Kuşlar doğru söylemişse biz de Lemis'i (İbn Abbas'ın hanımı) hallettik demektir" dizelerinde olduğu gibi Mescid-i Haram'da nâke fiili içeren bir şiir okumuş ve bunu yapmanın ihramlılara yasak olduğunu kendisine söyleyenlere karşı çıkmıştır. Âyette belirtilen yasağın (el-Bakara 2/197) ancak kadınların yanında olacağını söylemiştir. İbn Ebi

pek çok hadis ehlinin eserlerinde yer alması böyle bir iddiayı zayıflatmaktadır. Bu duruma delil olabilecek bir kayıt da yoktur. Rivayetin bu şekliyle gelmiş olması ele aldığımız nebevî nezakete aykırı olacağı düşünülse de kanaatimizce burada farklı bir durum söz konusudur. Zira sonucu taşlanarak ölüm olan bir konuda Allah Resûlü ayrıntılı inceleme gereksinimi duymuştur. Ayrıca burada kullanılan ifade hutbe gibi topluma açık bir yerde söylenmemiş olup sövme, azarlama ya da tahkir etme amacı taşımamaktadır.⁵¹ Hz. Peygamber elinden geldiğince had cezalarını düşürmeye çalıştığı için kinayeli ifadelerle sirkat ya da recm cezası vermemiştir. Bu konularda kişinin hayatı söz konusu olduğu için zarurî bir durum vardır. Zira cima etmek dahi asıl olarak cinsel ilişkiyi ifade etse de cem olmak anlamında bir araya gelmeyi de ihtiva edebilir ve kinaye anlamı taşır.⁵² Ya da zina ettiğini itiraf eden Maîz, bu sözüyle göz ya da dil zinasını kastetmiş olabilir.⁵³ Hz. Peygamber hem kinayeli ifadeler kullanılarak Maîz'in cinsel ilişkiden neyi kastettiğini anlamış⁵⁴ hem de anlayacağı dilde “*enikteha*” ifadesini kullanarak kendisinin açık bir şekilde ikrarda bulunmasını istemiştir. Hz. Peygamber'in hayatında başka hiçbir zaman bu ifadenin kullanılmadığının söylenmesi de aslen caiz olmayan bir sözü söylemenin, canının korunması gibi zarurî bir durum için mümkün hale geleceğini göstermektedir.⁵⁵ Zira Hz. Peygamber Maîz'e bu cezayı uygularken onun hakkında kötü söz söyleyenlerin leş yemekten daha kötü bir iş yaptıklarını söyleyerek kişinin ırzına dokunacak sözleri şiddetle kınamıştır.⁵⁶

Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Kitabu'l-musannefi'l-ehadis ve'l-asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, (Riyad: Mektebetü'r-Reşid, 1989), 3/310; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli 'âyi'l-Kur'ân*. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 18/374.

51 İbn Abbas'ın da kinaye yapmadan bu ifadeyi kullandığına dair bk. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 18/374.

52 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 12/124.

53 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 24/3.

54 Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'e zinanın ne demek olduğunu sormuş O da helal olan kadınla yapılan işin namahrem bir kadınla yaptığını söylemiştir. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/321.

55 Nitekim böyle bir ihtiyacın olmadığı yerde Allah Teâlâ kinayeli bir ifadeyle cimayı kastetmiştir. el-Bakara 2/187; Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Babru'l-muhit*, (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1420/2000), 2/211.

56 Rivayete göre Maîz taşlanırken bu durumu görenlerden birisi “Yazık ona! Allah'ın gizlediği şeyi açığa çıkardı da köpekler gibi taşlanıyor.” dedi. Bu durumu leş yiyenlere benzeten Hz. Peygamber; Maîz'in cennet bahçelerinde dolaştığını söylemiştir. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/321, Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefatih*, 6/2377-2378.

3. Câhiliye ile Övünme Konusunda Gelen Rivayet

Sadece lafız olarak değil anlam olarak da nezaket dışı bir anlamın bulunduğu ve konumuzun aslını oluşturan rivayet kavmiyetçiliğin yerilmesi hakkında gelmiştir;

مَنْ تَعَزَّى بِعَزَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَعْضُوهُ بِهَنْ أَبِيهِ، وَلَا تَكُنُوا

“Kim câhiliye ile övünürse babasının heni ile ona sövün, kinaye de yapmayın.”⁵⁷

Benzer ifadelerle aynı anlamın verildiği bu rivayetin tek râvisi olan Übey b. Kâ'b (ö. 33/654) câhiliye adetiyle hareket ettiğini gördüğü kişiye bu sözü söylemiştir. Rivayetin üç farklı senedi vardır. Bunların dışında *mevkuf* olarak da nakledilen rivayetin senet bakımından makbul görülmesi sebebiyle şerhlerde genel olarak olumsuz bir görüş nakledilmemiştir.⁵⁸

Rivayetin râvilerine bakıldığında sahâbe ve tâbiîn tabakasından sonra bir artışın olduğunu görmekteyiz. Rivayeti Übey'den duyan Utey (ö. 47/667-8) ve

57 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/456 (No. 37183); Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd ibn Miskîn el-Herevî. *Garibul-hadis*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, (Haydarabad: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1964), 1/300; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/142, 157; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Edebül-Müfred*, thk. Muhammed Nâsîrüd-Dîn Elbânî, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1998), 1/535-536; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “Siyer”, 174 (No. 8813); Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1993), 8/233; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemül-kebir*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Silefi, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts), 1/198 (No. 532); Heysemî, Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mecma'üz-zevâ'id ve menba'ül-fevâ'id*, (Kahire: Mektebetü'l-Kuds, 1994), 3/3; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfi. *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 7/188; Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şâfiî, *Cem'ül-cevâmi'*, (Kahire: Ezheri's-Şerif, 2005), 8/820; Elbânî, Muhammed Nasıruddîn. *Silsiletül-ehâdisi's-sahiha ve şeyün min fikhîha ve fevâidiha*, (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2002), 1/537.

58 Metin bakımından bu rivayetin hayanın imandan olmasına dair nakledilen rivayetlere zit olacağını söyleyenlere karşı İmam Tahâvî bu rivayeti savunmuştur. Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8/234-237; Aynı şekilde İbn Teymiyye de bu tür ifadelerin Hz. Peygamber'den nakledildiğini ve engelleme amacı taşıdığını zikretmiştir. İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûu fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, (Medine: Mecma'ül-Melik Fahd, 1995), 15/382.

ondan alan Hasen el-Basrî'nin (ö. 110/728) bulunmadığı isnat yok gibidir. Bazı rivayetlerde Hasen el-Basrî'nin Utey'i zikretmediği de görülür.⁵⁹ Dolayısıyla rivayetin aktarıldığında orada hazır bulunan Utey ve rivayetin medarı sayılan Hasen el-Basrî ayrıca değerlendirilmelidir. Çünkü rivayetin burada aktardığımız tarikinde olduğu gibi bazı metinlerinde “بِهِنَّ” ifadesi geçmemektedir.

Rivayetin sahâbe tabakasında tek kalmasının yanı sıra sonraki râvi olan Utey b. Dumra'nın tedlis yaptığı söylenmiştir.⁶⁰ Rivayette sema lafzı açıkça kullanılmadığı için de bu şekliyle *zayıf* kalmaktadır. Zira rivayetin başka bir tarikinde Hasen el-Basrî rivayeti Mekhûl'den almıştır. Ali b. Medînî (ö. 234/848-49) de Utey'in sadece mezkûr rivayeti ile tanındığını aktarıırken⁶¹ Yahya b. Maîn; Hasen el-Basrî'den başkasının O'ndan hadis nakletmediğini söylemiştir.⁶² Rivayetin Utey sebebiyle *hasen* hükmünde olduğunu söyleyen Şuayb el-Arnaût diğer râvilerin *sikâ* olduğunu söylemiştir. Bununla beraber Utey'in hadislerinin mutâbaat amacıyla yazılacağı da söylemiştir.⁶³

Saîd b. Beşîr- Katâde-Hasen el-Basrî-Mekhûl rivayetinde ise Mekhûl (ö. 112/730), olayı direkt olarak Übey'den değil Ucr b. Midra' adlı kişiden almaktadır. Temim kabilesinden olan bu kişi “Ey Temimoğulları” diye ses-

59 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/455 (No. 37182).

60 Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, 1/538, Utey b. Dumra hakkında kaynaklarda fazla bilgi yer almamaktadır. Basrî, Temimî, Sâdî künyeleri olan tâbiüdür. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte hicretin 47. yılında öldüğü söylenmiştir. Rebî', Ebu Süleyman Muhammed b. Abdillâh, *Tarihu mevlidi'l-ulema ve vefayatihim*, (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1410/1990), 1/147.

61 Câhiliye kavmiyetçiliği hakkında nakledilen Übey b. Kâ'b'ın rivayetini Hasen el-Basrî, başka tarikini duymadığım bir adamdan almıştır ki kendisi meçhuldür. Kendisine Utey b. Damra es-Sâ'dî denilir. Utey b. Kâ'b'dan naklettiği rivayetleri vardır ki onları sadece Hasen el-Basrî nakletmektedir. Bu rivayetten başka merfû hiçbir rivayeti yoktur. Ali b. Medînî dedi ki; Her ne kadar tanınmıyor olsa da Utey b. Dumra'nın hadisi Ehli Sıdk'ın hadislerine benziyor.” İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzibu't-tehzib*, (Hindistan: Matbaatü Dairatil-Mearif en-Nizamiyye, 1326/1908), 7/104.

62 Utey'in Hasen el-Basrî'den toplamda altı rivayeti vardır. Bunun dışında ilim talep etmek için Kûfe'ye geldiği ve Abdullah b. Mes'ud'dan hadis aldığı da nakledilir. Ayrıca Medine'ye gelip Utey b. Kâ'b'ı saç sakalı beyaz bir haldeyken gördüğü nakledilir. Başka bir haberde ise Utey uzaklardan geldiği halde Peygamber'in ashabının kendisiyle ilgilenmediği için Utey b. Kâ'b'a sitem ettiği rivayet edilir. Bu olaydan kısa süre sonra Übey b. Kâ'b vefat etmiştir. İbn Sâd, Muhammed b. Sâd b. Meni Ebü Abdullah el-Basrî *ez-Zührî. et-Tabakâtü'l-Kübra*, (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3/499; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, 19/329.

63 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/157. (muhakkikin dipnotu)

lenince Übey bu kişiye “Allah babanın henini ısırtsın sana” demiştir. Orada bulunanlar Übey’e “Biz seni söven bir kimse olarak bilmezdik” deyince Übey; Hz. Peygamber’in câhiliye işlerini yapanlara böyle söylemeyi ve kinaye yapmamayı emrettiğini söylemiştir.⁶⁴

Diğer rivayetlerde ismi verilmeyen ve kendisine bu müstehcen ifadenin kullanıldığı kişi Ucr b. Midra’ olmaktadır. Hz. Peygamber’in emrettiği söylenen ifade ise diğer kaynaklarda geçmemekte olup rivayeti en erken İbnü’s-Sünnî (ö. 364/975) aktarmıştır.⁶⁵ Senet bakımından ise râvi Saîd b. Beşîr (ö. 169/786) *zayıf* kabul edilmekte ve özellikle Katâde’den (ö. 117/735) aldığı rivayetlerin *münker* olduğu söylenmektedir.⁶⁶ Katâde ve Hasen el-Basrî’nin de tedlis yaptığı⁶⁷ ve ayrıca Hasen el-Basrî’nin Mekhûl’den rivayetinin bilinmediği aktarılmıştır.⁶⁸

Rivayeti Übey’den alan başka bir kimseden bahseden üçüncü bir senet daha vardır. Burada da metinde Übey’in “Bu şekilde emrolunduk.” dediği nakledilmektedir.⁶⁹ Rivayet Muhammed b. Amr - Süfyân - Âsım - Ebi’l-Âsım kanalıyla gelmektedir. İbn Hibbân Muhammed b. Amr’ı (ö. 249/863) sikâ râviler içerisinde sayarken Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Âsım el-Ahvel (ö. 142/759) ise rivayet ilminde meşhurdur.⁷⁰ Rivayeti görüp nakleden Ebû Osman ise yine sikâ kabul edilmiştir.⁷¹ Nitekim Elbânî de bu senedin sahih olduğunu söylemiştir.⁷² Ancak Şuayb el-Arnaût bu senedin sahih değil hasen

64 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/480.

65 İbnü’s-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dineverî, *Ameliül-yevm ve’l-leyle*, (Cidde: Dârü’l-Kible, ts.), 384.

66 Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâi, *Kitâbü’l-duafâ ve’l-metrikîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed. (Halep: Dârü’l-Vâ’y, 1977), 52; İbn Hacer, *Takribü’l-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, (Dimaşk: Dârü’r-Reşîd, 1986), 234.

67 İbn Hacer, *Ta’rifü ehli’t-takdîs bi merâtibi’l-mevsûfîne bi’t-tedlis*, thk. Âsım b. Abdullâh el-Karyûtî. (Ammân: Mektebetü’l-Menâr, 1983), 43.

68 İbn Hibbân, *el-Mecrûbin*, 1/319.

69 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/142.

70 İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerhu ve’l-Tâdîl*, (Haydarabad: Dairetu’l-Maarifi’l-Osmaniyye, 1952), 4/143; İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, (Haydarabad: Dairetu’l-Maarifi’l-Osmaniyye, 1973), 9/107; Hatib, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, thk. Beşşar Avvad, (Beirut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 2002), 4/213.

71 Mizzi, *Tehzibu’l-kemal*, 17/424-430.

72 Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, 1/538

olduğunu söylemiştir.⁷³ Bize göre de rivayetin sahih olmaması gereklidir. Zira Muhammed b. Amr'ı tevsik eden İbn Hibban'ın bu konuda mütesahil olduğu bilinmektedir.⁷⁴ Ayrıca İbn Hibban Muhammed b. Amr'ı eserinde zikretmekle yetinmiş bu kişi hakkında açık bir tevsik ifadesi kullanmamıştır.

Bunların dışında Hasen el-Basrî'nin, hocasını atlayarak Übey'den naklettiği *munkatı*' rivayetler de mevcuttur.⁷⁵

Sonuçta, genellikle *zayıf* kabul edilen tarikleri bulunan rivayetin diğer tarikleriyle beraber düşündüğümüzde en fazla *hasen li-gayrihi* seviyesinde olacağını söyleyebiliriz. En sağlam görünen rivayette Übey'in "*Biz bu şekilde emrolunduk*" demesi ve Hz. Peygamber'i zikretmemesi konumuz açısından önemlidir. Başlangıçta temriz sigasıyla emreden kim olduğu söylenmeyen bu ifade diğer rivayetlerde Hz. Peygamber'e izafe edilmiş görülmektedir.

3.1. Rivayetin Anlamı ve Hz. Peygamber'e Aidiyeti

Câhiliye adetleriyle övünen kimsenin babasının cinsel organını ısırması istenerek "*Kim câhiliye ile övünürse babasının beni ile ona sövün, kinaye de yapmayın.*" denilen rivayet, İslam'ın haram kıldığı kötü bir işi yapan kimsenin aşağılanması amacıyla söylenmiştir. Bu anlamıyla geçmiş adetlerini bırakmayıp onlarla övünen nereden geldiğine baksın denilmiştir.⁷⁶ Başka bir anlama göre ise, rivayette kastedilen câhiliye çığırtkanlığıdır. Bu da şerhlerde genel olarak câhiliye adetlerinde olduğu gibi yardım isteyen bir kimsenin *Ey falan oğulları Ey Ensar, Ey Muhacirin yardım edin* denilmesi olarak açıklanmıştır.⁷⁷ Yani câhiliye döneminde olan şekliyle İslam'ın menfaatleri yerine kavminin menfaatine çalışıp onunla gururlanmak yerilmiştir. Kaynaklarda Resûlullah'a isnat edilen benzeri bir rivayet şöyledir; "*İşini Allah'a dayandırmayan bizden*

73 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/143. (muhakkikin dipnotu)

74 Elbânî, İbn Hibban'ın bu şekilde kendisi ya da babası bilinmeyen ve ulema tarafından bu sebeple cerh edilmiş olan kimseleri eserine aldığı söylemiştir. Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Temamu'l-minne fi't-taliki ala fikhi's-sünne*, (Riyad: Daru'r-Râye, ts.), 21.

75 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/455 (No. 37182).

76 Rivayette geçen *teazziyen* kelimesi azâ-yağzu filinden türemektedir. Bir diğer anlamı da dayanma olan isnattır. Rivayette geçen *تعزى* kelimesini el-Kisâi *intisab* olarak açıklamıştır. Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzibü'l-luğa*, thk. Muhammed İvaz, (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs el-Arabi, 2001), 3/62.

77 Kâsım b. Sellâm, *Garibu'l-hadis*, 1 /301, Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 648.

*değildir.*⁷⁸ Burada işini Allah'a dayandırmamanın kabilecilik yapmakla beraber musibet anında sabretmemek olduğu da söylenmiştir.⁷⁹

Bu rivayetlerle beraber düşündüğümüzde ele aldığımız kavmiyetçilikle ilgili rivayetin ilk kısmı câhiliye ile övünmek ya da câhiliyeden kalan alışkanlıkları devam ettirmek olarak anlayabiliriz.

Hız. Peygamber, günaha girmedikçe kavmine yardım eden kimsenin en hayırlı kimse olacağını ve kavmiyetçiliğin zulme çağırarak anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla asıl yasaklanmış olan kavmiyetçilik değil câhiliye adeti olan zulme çağrıdır. Bu sebeple rivayetlerde câhiliye adetleri mutlak olarak yerilmemiş ancak açık bir haksızlık ya da günahın varlığı sebebiyle kınanmıştır. Örneğin câhiliye döneminde yaygın olan bir uygulamaya göre savaş başlamadan önce teke tek çarpışan kimseler (Mübareze) kendilerini kabilesinin ismiyle tanıtmaktadır.⁸¹ Bu davranış özellikle düşmanın kalbine korku salmak için caiz kabul edilmiştir. İran asıllı olan Ensar'ın kölelerinden birisi Uhud savaşında düşmanı öldürürken "Bu da benden sana. Ben fârisî oğullarıdanım" dediğinde Hz. Peygamber bu kişiye bakmış ve şöyle demiştir; "*Ben Ensar'ın oğullarıdanım deseydin ya.*"⁸² Hz. Peygamber o gün henüz Müslüman olmayan İranlılara nispet edilmeyi doğru kabul etmemiş, Ensar'a nispet edilmeyi ise İslam'a nispet olarak kabul etmiştir.⁸³ Şayet babalarla ya da kavimle övünmek tamamen yerilmiş olsaydı Hz. Peygamber de kendisinin Abdulmuttalib'in oğlu olduğunu dile getirmezdi.⁸⁴ Zira Allah Resûlü bunu

78 Kâsım b. Sellâm, *Garibu'l-hadis*, 3/165.

79 Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, Muhammed el-Ferrâ, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Dımaşk: Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 13/121.

80 Ebû Dâvûd, "Edeb", 120 (No. 5119); Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, (Kâhire: Dârü'l-Haremeyn, ts.), 7/107 (No. 6993); Ali el-Müttakî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadihân el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 3/359 (No. 6932).

81 Hz. Ali (r.a.) de Hayber günü Merhab adında müşrikle mübareze yaparken benzer şekilde kendisini tanıtmıştır. Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 13/127.

82 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/530 (No. 33579); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/193 (No. 22515); Ebû Dâvûd, "Edeb", 120 (No. 5123); İbn Mâce, "Cihad", 13 (No. 2784).

83 Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu sözü başkalarından duyduğu ve tebessüm edip onayladığı nakledilmiştir. Vâkîdî, *Meğâzî*, 1/621; İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî, *el-İstîâb fi mârifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992), 2/496.

84 Buhârî, "Meğâzî", 56 (No. 4315-4317); Müslim, "Cihad", 78; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 13/126-127.

kibir için değil bir olayı hatırlatmak için yapmıştır. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber câhiliye adeti olsa da kibir ve gurura kapılmadan kavmin ya da aşiretin isminin zikredilmesine karşı çıkmamıştır.

Rivayetin söylenmesine sebep olan durumda ise Übey b. Kâ'b'ın bulunduğu ortamda bir kimse câhiliye adetinde olduğu gibi babası sebebiyle kibirlenmiştir. Übey b. Kâ'b ise ona "Babaninkini ısır." demiş ve kinaye de yapmamıştır. Orada bulunanların bu sözüne şaşırıldığını gören Übey "İçinizde bir darlık görüyorum, fakat bu durum karşısında başka bir şey yapamam. Zira ben Resûlullah'ın 'Kim câhiliye ile övünürse onu ısırısın kinaye de yapmasın.' dediğini işittim."⁸⁵ Başka rivayetlerde Übey'in yanındakilere "Sanki beni hoş görmediniz. Ben bu konuda kimseden korkmam" dediği nakledilmiştir.⁸⁶

Rivayetin فَأَعَضُّهُ بِهِنَّ أَبِيهِ "Babasının zekeriyle sövün." ifadesi ise şöyle açıklanmıştır:

قُولُوا لَهُ اغْضُضْ أَيْرَ أَبِيكَ، وَلَا تَكُنُوا عَنْهُ بِالْهَنِّ

"Ona, babanın cinsel organını ısır deyin ve cinsel organa (eyr) -başka kelimeleri kullanmak suretiyle (hen)- kinaye yapmayın."⁸⁷

Rivayetin bazı tariklerinde *hen* kelimesi geçmesine rağmen şerhlerde bu kelimenin kullanılmaması istenmektedir. Çünkü bu kelime *eyr* kelimesine göre daha makbuldür. Zira rivayeti Hz. Peygamber söylediye o durumda kavmiyetçilik söz konusu olmadığı için ağır ifade kullanılmamıştır. Ancak Übey'in karşılaştığı durumda bu kavmiyetçilik durumu gerçekleşmiştir. Fakat *hen* kelimesiyle kinaye yapmayın denilen rivayetlerin aksine Übey'in Ucr b. Midra'ya *hen* ile cevap verdiği görülmektedir.⁸⁸ Bu tezatı gören bazı âlimler Übey'in hasmına "eyr" ifadesini kullanarak sövdüğünü nakletmişlerdir.⁸⁹

Hen kelimesinin hangi anlama daha yakın olduğuna gelince; bilindiği üzere bu kelime nahiv ilminde esma-i sitte içerisinde sayılır. Ele aldığımız ri-

85 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/158, (No. 21234); İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Garibü'l-hadis*, (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 2/94.

86 Buhâri, *el-Edebü'l-Müfred*, 1/536

87 İbnü'l-Cevzi, *Garibü'l-hadis*, 2/103; Firûzâbâdî, *el-Kâmüsül-Mubîr*, 648.

88 İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 384.

89 İbn Teymiyye, *Mecmû*, 24/422.

vayetlerde cinsel organın yerine geçen kinayeli lafız olarak kullanıldığını anlamaktayız. Dilci Cevherî (ö. 400/1009), *hen* kelimesini kinayeden ibaret saymaktadır. Bu anlamıyla *hen*, isimlendirilen herhangi bir şey değildir. Kinayeli bir kullanım olarak manası *şey*'dir. Fakat bu kelime var olan her bir şey için değil zikredilmesinden hoşlanılmayan kelimeler için kullanılmıştır. İnsanlar arasında söylenmesi hoş olmayan ve böylece ayıp hale gelen bir söz için bu kelime kullanılmıştır.⁹⁰ *Hen* kelimesinin sadece cinsel organdan kinaye olmadığı bilakis her türlü kötü şey yerine kullanılan kinaye anlamı taşıdığı görülmektedir. Bu iki mananın dışında direkt olarak cinsel organ anlamı taşıdığı hatta kadın için müenneslik taşı getirilerek gerçek anlamıyla kullanıldığı nakledilmektedir.⁹¹ Übey b. Kâ'b'ın bu manaların hangisini kastettiği ise tartışmaya açıktır. Daha önce söylediğimiz gibi *hen* kelimesini kinaye olarak görmeyenler Übey'in yanında bulunan kimseye *hen* lafzını kullanarak sövdüğünü söylerken⁹² başkaları onun *eyr* kelimesini kullandığını ve *hen* lafzının kinaye içerdiğini söylemiştir.⁹³

Rivayeti şerh edenler arasında *hen* lafzının içerdiği anlamlar sebebiyle farklı düşünceye sahip olanlar da vardır. Bu kimseler rivayeti te'vil yoluna giderek müstehcen anlam vermekten kaçınmışlardır. Mezkur görüşlerden birinde cinsel organ olarak anlam verilen *hen* kelimesi "söz ve fiil olarak çirkin şey" anlamında kabul edilmiştir. Bu şekilde rivayet "Atalarınızın puta tapması, zina etmesi, içki içmesi gibi kötülüklerini açıkça söyleyin, kinaye yaparak onu gizlemeyin." anlamına gelmektedir.⁹⁴ Bu görüş sonraki dönem şârihler tarafından kabul edilmekle birlikte genellikle müstehcen ifadenin de zikredildiğini görmekteyiz.⁹⁵ Ulemanın genellikle rivayeti te'vil etmemiş, olması senet ve lafız

90 Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcu'l-luğa ve sıbâhu'l-Arabiyye*, (Beyrut: Dârü'l-İlm, 1987), 6/2536-2537.

91 Cevherî, *Tâcu'l-luğa*, 6/2537.

92 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/142 (No. 21218).

93 İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-hadis*, 2/103; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, 648.

94 İbn Melek, *Şerhu mesâbihi's-sünne*, (Kuveyt: İdâretü's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 2012), 5/271.

95 Dihlevî, Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-Dihlevî, *Lem'âtü't-tenkih fi şerhi'l-Mişkâti'l-Mesâbih*, thk. Takiyyüddin en-Nedvî, (Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2014), 8/200, Hatta Münâvî, müstehcen ifadeyi naklettikten sonra temriz ifadesini kullanarak kendi düşüncesinde bu rivayetin *zayıf* olduğunu göstermektedir. Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nüriddin Alî el-Haddâdî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr*, (Mısır: Mektebetü't-Ticariyyetil-Kübra, 1937), 1/357.

bakımından birden çok naklin gelmesi sebebiyledir. Müstehcen ifadeye başvurmadan rivayeti te'vil eden kişilerden -görebildiğimiz kadarıyla- ilki İmam Serahsî'dir. (ö. 483/1090) Kendisi, rivayeti aynen aktarmakla birlikte burada kastedilenin; "Câhiliye ile övünen kimseyi bu işten engelleyin ve o kötülükleri konuşmayın" demek olduğunu söylemektedir.⁹⁶ Aslında rivayetin bazı tarihlerinde Übey b. Kâ'b'ın sövdüğü söylenirken *ben* ya da *eyr* ifadelerinin kullanılmaması bu görüşü desteklemektedir.⁹⁷ Bu şekliyle ifadeyi Übey b. Kâ'b'tan sonra gelen râvilerin şerh etmesiyle bu müstehcen ifade oluşmuştur, denilebilir. Ancak Übey b. Kâ'b'ın sözünü duyan kimselerin şaşırıp "Biz seni fâhiş konuşan birisi olarak bilmezdik"⁹⁸ demesi bu rivayeti te'vil eden görüşü zayıflatmaktadır.

Rivayetin Hz. Peygamber'e aidiyetindeki şüpheye gelince, öncelikle rivayet bir olay üstüne söylenmiş ancak sonraki kaynaklarda bu bilgi aktarılmamaya başlanmıştır.⁹⁹ Bazı rivayetlerde Übey b. Kâ'b'ın bu sözü Resûlullah'tan duyduğu zikredilmediği halde "Bununla emrolunduk" şeklinde hükmen merfû olmasını tevehhüm ettiren ifadeleri vardır.¹⁰⁰

Muhammed b. Amr b. Abbas-Süfyan-Asım-Ebi Osman kanalıyla gelen rivayete göre Übey şöyle demiştir: Bir adam kibirlendi. Bunun üzerine Übey o adama babasının cinsel organını ısırmasını söyledi. Orada bulunanlar dediler ki "Biz senin böyle konuştuğunu bilmezdik" Übey ise "*Biz bununla emrolunduk.*" dedi.¹⁰¹

"*Biz bununla emrolunduk*" ve benzeri ifadeler sahâbeden nakledildiği zaman genellikle hükmen *merfû* kabul edilmiştir. Çünkü sahâbeye bu sözler ancak Peygamber tarafından emredilmiştir, denilmektedir.¹⁰² Böylece sahâbenin yap-

96 Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu siyeri'l-kebir*, (Kâhire: Şirketu's-Şarkıyyeti, 1971), 89.

97 Heysemî, *Mevârid'uz-zamân*, 188.

98 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/142 (No. 21218).

99 Taberânî, *el-Mu'cemül-Kebir*, 1/198 (No. 532).

100 حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَتِيٍّ: أَنَّ رَجُلًا تَعَزَّى بِعِزَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبِي: «إِذَا الرَّجُلُ تَعَزَّى بِعِزَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَعْضُوهُ بِهِنَّ أَبِيهِ، وَلَا تَكُنُوا» Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/158 (No. 21236).

101 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْعَبَّاسِ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي: أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ، فَقَالَ: «إِنِّي آمَرْنَا بِذَلِكَ» Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/142 (No. 21218).

102 İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nuhbetu'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*; thk. Nureddin İtır (Dımaşk: Matbaatü's-Sabâh, 2000), 106-108.

tığı ya da söylediği şey sanki direkt olarak Peygamber Efendimizin sözü, fiili ya da takriri olarak anlaşılmıştır.¹⁰³ Fakat durum her zaman böyle olmamaktadır. İlk dönemlerde isnat sisteminin yeterince iyi kullanılmaması ve kavramların henüz oluşmaması sebebiyle rivayetin ittisali gerekli görülmeyip *merfû-muttasıl* şekli aranmamıştır. Bu yüzden özellikle ikinci asırda nakledilen rivayetlerin çoğunluğu *merfû* değildir.¹⁰⁴ Daha sonra oluşan düşüncede bu rivayetler içerisinde ref' edilme ihtimali olanlar râvilerin tasarrufunda değerlendirilmiştir.¹⁰⁵

Sahâbenin, “*Bize şu helal kılındı*”, “*Şu haram kılındı*”, “*Şunu yapmakla emrolunduk*” gibi rivayetlerinde bazen öznesi belli olmayan kişi Resûlullah'tan başkası olabilmektedir. Aynı şekilde “*Biz şöyle yapardık*”, “*Sünnet şöyledir*” gibi ifadeler de bu duruma örnektir. Çünkü rivayeti nakleden sahâbî bunu daha sonraki dönemler için söylemiş olabilir. Resûlullah hayattayken söylendiği belliyse dahi bu konular birkaç kişinin bilmesi gerekmeyen umumi durumlar olması sebebiyle rivayete ihtiyatla yaklaşılmalı ve başka delillerle destek aranmalıdır.¹⁰⁶ Zira sahâbenin “*Bize emredildi*” diyerek kurdukları sözleri Hz. Peygamber'den başkasına isnat edilebilir. Çünkü câhiliye adetlerinden sakınılması ve kavmiyetçilik her dönemde Resûlullah'ın ağızından kötülenmiştir. Bu sebeple Übey b. Kâ'b kendi içtihadı ile böyle bir şeyi söyleyerek nebevî metoda kıyasla böyle bir sözü kendisi söylemiş olabilir. Ayrıca Übey b. Kâ'b bu sözü söylediğinde insanların şaşırması ve kimsenin söze destek olmaması da bu görüşü desteklemektedir. Başka bir ihtimal ise şöyledir:

Rivayetin nakledildiği en erken kaynak olarak gördüğümüz İbn Ebi Şeybe'nin (ö. 239/853) *el-Musannef*'inde bu haber *merfû* tarihlerinin dışında Hz. Ömer'in sözü olarak nakledilmektedir.¹⁰⁷ Ayrıca konu ile ilgili nakledilen

103 Örnek bir rivayet için bk. İsa Akalın, “Kadim Hadis Kaynaklarında ‘Kişiyi Hanımını Niçin Dövdüğü Sorulmaz’ Hadisi: Özgün ve Tahlilî Bir Yaklaşım”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/2 (Aralık 2020): 38-39.

104 Bk. Bünyamin Erul, “Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (I) Rivayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in (ö.153) el-Cami'i”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Ocak 2002) : 27-61.

105 Bünyamin Erul, “Yorum-Rivayet İlişkisi: Yorumun Rivayete Katkısı Ve Rivayetin Yoruma Etkisi”, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması -Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri-*, (29-30 Mayıs 2004/Bursa, 2005): 106, Ayrıca bk. a. mlf., “Rivayet Metinlerinde Ravilerin Tasarrufları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2001):173-212.

106 Geniş bilgi için bk. Yusuf Suiçmez, *Sahâbe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 43-53.

107 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/456 (No. 37184).

üç rivayet eserin *fiten* bölümünde bulunmaktadır. Hz. Ömer'in sözü içerisinde ise müstehcen ifade bulunmamakla beraber onun yerini tutacak zamir vardır.¹⁰⁸ Ref' problemi ile beraber düşündüğümüzde bu rivayetin ilk olarak Hz. Ömer tarafından söylenmiş olmasıyla sahâbînin “*Bununla emrolunduk*” demesi mümkün hale gelebilir. Zira Hz. Ömer *mü'minlerin emiri* olarak bunu demişse sahâbe de “Bize bu emredildi.” diyebilir. Ayrıca bu görüşü destekleyecek şekilde Hz. Ömer'den kavmiyetçilik yapanlara karşı ağır ifadeler kullandığına dair nakiller mevcuttur. Bunların birinde Hz. Ömer; Arapların kabilecilik yapacaklarını dile getirerek “(Kabilelerini çağırmayı bırakarak) Ey Müslümanlar deyinceye kadar onlara kılıç ve ölüm vardır.” demektedir.¹⁰⁹ Übey b. Kâ'b'ın “Ey Temimoğulları” diyen birisine bu sözü söylemesi de bu düşüncenin Hz. Ömer'den mülhem olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Rivayetin metin inşasında da anlamlar çok farklı hale gelmektedir. Örneğin bazı rivayetlerde, عَضَّ fiili yerine iftira atmak anlamında عَضَهُ fiili vardır;

“*Kim câhiliye kavmiyetçiliği yaparsa ona iftira atın*”¹¹⁰ başka bir rivayette ise, son bölüm فَاَمْضُوهُ şeklindedir.¹¹¹ Aslında bu anlam rivayetin meşhur olan şeklinde kullanılan fiilinde de geçmektedir. Isırmak anlamında olan عَضَ fiili sövmek anlamında da kullanılmaktadır. Zira Ebû Cehil de Bedir savaşında kendisini öldürmeye gelen sahâbîye bu fiili kullanarak “Senden başkası gelseydi ona söverdim.” demiştir.¹¹²

108 Veki'-İmran-Ebi Miclez *عن عمر بن الخطاب، قال: قال عمر: من اعتز بالقبائل فأعضوه أو فامضوه* rivayetine göre Hz. Ömer şöyle dedi; “*Kim kabilesiyle övünürse onu ayıplayın ya da vazgeçirin.*” Bazı rivayetlerde Hz. Ömer'in bu sözünün de farklılaştığını görmekteyiz. “Onu ayıplayın ve vazgeçirin” diye tercüme ettiğimiz ifade muhtemelen râvilerin okuyuş farkı sebebiyle فَاَمْضُوهُ أو فَاَعْضُوهُ Onu ayıplayın ve yorun” şeklinde ifade edilmiştir. Süyûtî, *Cem'ül-cevâmi'*, 15/522.

109 Kâsım b. Sellâm, *Garibu'l-hadis*, 3/290 Zemahşeri, Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Faik fi garibil-hadis*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl, Ali Muhammed el-Becâvî, (Beyrut: Dârü'l-Mârifetü, ts.), 2/425.

110 İbnü'l-Esir, Ebû's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esirüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye 1979), 3/255; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/515.

111 Alî el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 5/779.

112 Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddin Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf 'an kınâ'i'r-rayb (Hâşiyetü'l-Tîbî ale'l-Keşâf)*, thk. İyâd Muhammed, (Dubai: Câizetü Dabî ed-Düveliyeye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 7/23.

Rivayetler arasında görülen başka bir işkâl ise, cinsel organ lafzının geçmediği ve sadece فَأَعْضُوهُ “Ona sövün” ibaresinin olduğu yerlerde buradaki zamirin başka şekilde anlaşılmasıdır. Zira farklı görüşe göre burada kastedilen; câhiliye ile övünen kimseye “*Annenin cinsel organını ısır.*” denilmesidir.¹¹³ Görüldüğü üzere bu ihtilafların nebevî dönem sonrasında yaşanması ifadelerin kötüleşmesine sebep olmuştur.

Rivayetin senet ve metin bakımından pek çok tariki olsa da kendisiyle amel edilmemiş olması, Hz. Peygamber'e aidiyetinde şüpheye sebep olan başka bir etmendir. Toplumda sık karşılaşılabilecek olması sebebiyle umumiyet içeren konuların çok az tarihinin bulunması ya da ulemanın amel ederek rivayetlere sahip çıkmaması, en sahih kaynaklarda nakledilse bile haberin nesh edildiğini gösteren kuvvetli bir delildir. Konumuz açısından bakarsak, senet bakımından *sahih* derecesine ulaşmayıp tek bir kanaldan geldiği için İslam âlimleri ya bu rivayeti hiç duymamış ya da nebevî olmayan şahsî görüş olarak kabul etmiş diyebiliriz. Zira bu ifadenin kullanılarak Hz. Peygamber'in emrini yerine getiren! bir kimseden bahsedilmemiştir. Ancak İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette Hüdühüd kuşunun Hz. Süleyman'a su bulma konusunda rehberlik yapmakta¹¹⁴ olduğunu haber verdiğinde, talebesi İkrime, hocası İbn Abbas'a, bir kuşun Peygamber'e nasıl rehberlik edeceğini sorunca o, bu ifadeyi كَأَنَّكَ اللَّهُ بَيْنَ أَيْكٍ kullanmıştır. Bazı rivayetlerde كَأَنَّكَ اللَّهُ بَيْنَ أَيْكٍ fiil tamamen değişirken başka rivayette ise fiil tef'il babından gelmektedir.¹¹⁵ Bununla beraber aynı soruyu İbn Abbas'a Hâricî Nâfi' b. el-Ezrak'ın (ö. 65/685) sorduğu da nakledilmektedir. Ancak konuyla ilgili rivayetlerin genelinde konumuzla ilgili kısmı mevcut değildir. İbn Abbas'ın, bir kuşun su bulup getiremeyeceğine itiraz eden kimselere Allah'ın hikmetinden sorulamayacağı şeklindeki

113 Mü'nâvî, *Feyzül-kadir*, 1/381 (No. 697).

114 Bu konuda İbn Abbas'ın Hüdühüd'ü bir kuş değil mühendis olarak bildirdiğine dair nakiller mevcuttur. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu's-sünne*, thk. Muhammed b. Said b. Sâlim el-Kahtânî, (Riyâd: Dârü İbni'l-Kayyim, 1986), 2/412; İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azim*, (Mekke: Mektebü'n-Nizâr, 1998), 9/2859.

115 Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/440; Lâlkâî, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. el-Huseyn. *Şerhu usûl-i itikâd-i Ebli's-sünneti vel-cemâa*, thk. Ahmed b. Sa'd Hamdan el-Gamidi, (Suud: Dârü Tayba, 2003), 4/743; Beyhakî, *el-Kazâ ve'l-Kader*, 307.

“Allah emrini yerine getirmek istediğinde akıl sahiplerinden aklını çekip alır...” sözü ve benzeri ifadeleri nakledilmektedir.¹¹⁶ Kavmiyetçilikle alakası da olmayan bu olayda böyle bir rivayetin olması anlamsız gelmektedir.

3.2. Rivayetlerin Metin Tenkidi Yönünden İncelenmesi

Rivayetleri metin yönünden karşılaştırarak inceleyeceğimiz ilk alan ayetlerdir. Zira Hz. Âişe'nin de bildirdiği üzere Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an ile birebir aynıdır.¹¹⁷ Allah Tealâ Kur'an-ı Kerim'de, insanlarla iyi geçinmek adına pek çok ahlakî ilkedden bahsetmiştir. Toplum ıslahını sağlamak amacıyla, İslam'ın getirmiş olduğu ölçülere uymayanlara belirli yaptırımlar uygulanmıştır. Hayatın her alanında etkin olan yapısıyla İslam'ın emir ve yasakları kaosa sürüklemek yerine sükûnet sağlama amacı taşımaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarından da anlaşılacağı üzere İslam'ın bütün emirleri bireysellik arz etmemektedir. Özellikle toplumun genelini ilgilendiren had cezaları gibi konular bireyin değil devletin sorumluluğundadır.¹¹⁸ Bireysel konularda Allah, kişinin kendisine zulmedenin affetmesinin daha uygun olacağını söylerken zulme misliyle karşılık vermeyi de caiz kabul etmiştir. Bu konuda yorum olarak “Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez.”¹¹⁹ ayetinde geçtiği üzere kötü sözün kavmiyetçilik yapanlara söylenebileceği iddia edilebilir. Ancak kaynaklarda görüldüğü üzere burada kastedilen, kişiye yapılan haksızlığın dile getirilmesidir.¹²⁰ İbn Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre ise, burada kastedilen, kişinin kendisine zulmedenlere beddua edebilme iznidir.¹²¹ Ancak Hasen el-Basri'den bu ayetin tefsirinde gelen rivayete göre kişi, kendisine zulmedilse bile beddua etmemeli, bunun yerine “Ya Rabbi, has-

116 Taberî, *Câmi'ül-beyân*, 19/442; İbn Ebû Hâtim er-Râzi. *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, 9/2859; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürrül-mensûr fi't-tefsîr bi'l-mesûr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 6/349; Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs 'ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi 'alâ elsineti'n-nâs*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/78-79.

117 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/183 (No. 25302); Taberâni, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, 1/30 (No. 72).

118 Bireyin bu konuda yapabileceği en değerli iş, böyle bir devlet oluşturmak adına gayret göstermesidir.

119 en-Nisâ 4/148.

120 Kaynaklarda örnek olarak, bir kimsenin evine misafir çağırıp ağırlamaması ve misafirin bu durumu anlatması zikredilir. Taberî, *Câmi'ül-beyân*, 9/347.

121 Taberî, *Câmi'ül-beyân*, 9/344-350; İbn Ebû Hâtim er-Râzi. *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, 4/1100

mıma karşı bana yardım et, hakkımı bana ver, Onunla aramda olan meseleyi çöz.” gibi dualar yapmalıdır. Zira ayetin başka bir kıraatine göre son kısım مَنْ ظَلَمَ “Ancak kendisine zulmedenler” şeklinde malum olarak okunmuştur. Bu anlamıyla ayet, çirkin sözü ancak zalimlerin söyleyeceğini bildirmektedir.¹²² Her ne kadar kişiye yapılan haksızlığın mislince karşılığının verilme izni olsa da¹²³ bu konularda affedici olmak daha hayırlıdır.¹²⁴ Zira Hz. Peygamber, haklı olduğu halde kendisine hakarete bulunanlara cevap vermeyi şeytanın isteğine uygun bir iş olarak ifade etmiştir.¹²⁵ Zira sövmek ya da azarlamanın bu gibi durumlarda fayda vermeyeceği ortadadır. Yine Hz. Peygamber, durumu müsait olduğu halde borcu geciktiren kişinin, kendisine ceza verilmesini ve onurunun kırılmasını hak ettiğini söylerken¹²⁶ burada ceza verilmesi hapis, onurunun kırılması ise borçlunun şikayet edilmesi olarak şerh edilmiştir.¹²⁷

Allah Tealâ “*Birbirinizi karalamayın, Birbirinize lakaplar takmayın.*”¹²⁸ derken yine Müslümanların aralarında kötü konuşmamasını emretmektedir. Hz. Peygamber, kölesi zina eden kimsenin had cezası olarak sopayla vurma yetkisinin olduğunu söylerken dahi “*Köleni ayıplama*” diyerek bu hakkın hiç kimseye verilmediğini söylemiş olmaktadır.¹²⁹

Rivayetin nebevî öğretiyeye de aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Allah Resûlü'nün sünneti; bir kimsenin hatasını yüzüne vurmamak değil genel

122 Taberî, *Câmi'ül-beyân*, 9/349.

123 Buhârî, “İstikrâz”, 13 (bab başlığı); İbn Mâce, “Sadakât”, 18 (No. 2427).

124 “*Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez.*” eş-Şûrâ 42/40.

125 Rivayete göre Hz. Peygamber'in de bulunduğu bir ortamda bir adam defalarca Hz. Ebû Bekir'e kötü konuştuğu halde kendisine karşılık verilmemiş. Bu duruma daha fazla dayanamayan Hz. Ebû Bekir karşılık verince Hz. Peygamber kalkıp ortamı terk etmiştir. Ebû Bekir Hz. Peygamber'in hasmına cevap vermeyip kendisinin karşılık verdikten sonra kalkmasının hikmetini sorunca şu cevabı almıştır; “Melek senin yerine cevap vermekteydi. Ne zamanki sen cevap verdin melek ayrıldı ve şeytan geldi. Şeytanın olduğu yerde ise oturacak değilim.” Mukatil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrû Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehâta (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2003), 1/418.

126 *لي الواحد يحل عرضه وعقوبته* Buhârî, “İstikrâz”, 13 (bab başlığı); İbn Mâce, “Sadakât”, 18 (No. 2427).

127 İbn Mâce, “Sadakât”, 18 (No. 2427).

128 el-Hucurât 49/11.

129 Müslim, “Hudud”, 30; İbn Kuteybe, *Garibu'l-Kur'an*, thk. Ahmed Sakr, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 222.

bir üslupla konuşmaktır.¹³⁰ Ashabına da kötü konuşmamayı öğütleyen Hz. Peygamber, Müslümanın Müslümana kanı, malı ve ırzının/onurunun haram olduğunu söylemiştir.¹³¹ Halbuki ele aldığımız rivayette kavmiyetçilik yapan herkese sövme yetkisi verilmektedir.

Resûlullah'ın kavmiyetçilik yapanlara karşı tavrı ele alacağımız diğer bir tespit noktamızdır. Zira Hz. Peygamber, teorikte böyle bir söz söylemişse pratikte karşılığın olması gerekir. Özellikle Medine döneminde pek çok farklı farklı milletten insan beraber yaşamıştır. Bu konuda Resûlullah'ın şahit olduğu örneklerle beraber kendisine iletilen meseleler de vardır.

Hz. Peygamber'in ashabından Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653) Hz. Bilal'i annesi sebebiyle ayıplamış ve bu durum Hz. Peygamber'e iletilmiştir. Hz. Peygamber Ebû Zer'e "*Ey Ebâ Zer! Sen kendisinde câhiliye kokusu bulunan bir adamsın.*" demiştir.¹³² Zira Ebû Zer kendi ifadesiyle Arap olmayan siyahî bir kadını kötölemiş ve üstünlüğü kabileden gören câhiliye insanı gibi davranmıştır.¹³³ Ancak kavmiyetçilik yaptığı halde Bilal, Ebû Zer'e konumuzu ilgilendiren sözle karşılık vermemiştir. Aynı şekilde olayı duyan Hz. Peygamber de Ebû Zer'e böyle bir ifadeyi kullanmamış ya da başkalarına bu konuda konuşması bakımından telkinde bulunmamıştır. Ancak nebevî metod gereği sîretine uygun olarak "*Onlar sizin kardeşlerinizdir...*" diyerek Allah'ın kullarına zahmet etmemeyi emretmiştir.¹³⁴ Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Âişe ve Hz. Hafsa babalarının konumunu dile getirerek yahudi asıllı olan Hz. Safiyye'den daha hayırlı olduklarını söylemişleridir. Hz. Safiyye'nin ağladığını gören Allah Resûlü durumu öğrenince olayın kıskançlık sebebiyle olduğunu anlamış olmalı ki durumun daha fazla büyümesine engel olmuş ve hanımına

130 Buhârî, "Edeb", 72 (No. 6101).

131 Nesâî, "Menâsik", 197 (No. 3988); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl*, 5/127; Irz kelimesinin genellikle yanlış anlamda kullanıldığı konusunda bk. Bünyamin Erul, "Hadislerde Geçen "Irz" Kavramı ve "Onur" ile İlişkisi" Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu", 19-21 Nisan 2013, Konya, (2014): 222-235; Yine Müslümanın lanet, ta'n fâhiş ve rezil cümleler kurmayacağını söyleyen Hz. Peygamber çok lanet edenlerin şefaate kavuşmayacaklarını söylemiştir. Buhârî, "Edeb", 17 (No. 6031).

132 Buhârî, "İman", 20 (No. 30); Müslim, "İman", 15 (No. 1661); Ebû Dâvûd, "Edeb", 32 (No. 5157).

133 Bu sebeple Ebû Zer, Rebeze'de yaşarken bir kat elbisesini dahi iki parçaya ayırarak kölesiyle paylaşmış ve bu konuda insanlara tavsiyelerde bulunmuştur. Ebû Dâvûd, "Edeb", 32 (No. 5158).

134 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 1/15.

şöyle söylemiştir; “*Sen de deseydin ya Amcam Musa (a.s.), Babam Harun (a.s.) ve eşim Muhammed iken siz benden nasıl hayırlı olacaksınız.*”¹³⁵

Hz. Peygamber hiçbir zaman kötü söze de teşvik etmemiştir.¹³⁶ Hatta kişinin anne babasına sövmesini en büyük günahlar arasında sayan Hz. Peygamber bu durumun bir kişinin başkasına sövmesiyle başlayacağını söylemiştir.¹³⁷ Kavmiyetçilik yapana sövülmesi gerektiği belirtilen rivayette de benzer bir durum söz konusudur ki insan başkasına bu sözü söylediğinde karşı tarafın da benzer şekilde hareket etmesi beklenir. Hz. Peygamber bu tür kaos ortamını oluşturacak fiillerden genellikle uzak durmuştur. Had cezalarını dahi toplumun ıslahı amacıyla uygulayan Hz. Peygamber içki içtiği için kendisine sopa vurulan bir sahâbîye “Allah seni rezil etsin” diyenlere karşı çıkmış ve “*Böyle söylemeyin, onun aleyhinde şeytana yardımcı olmayın*” buyurmuştur.¹³⁸ Çünkü İslam’da amaç, kişiyi dine kazandırmak olmuş ve tebliğde karşı tarafın onurunu korumak esas alınmıştır. Hz. Peygamber, Müslümanın Müslümana sövmesini fasıklık olarak tanımlayarak genel bir kural ortaya koymuştur.¹³⁹ Zira Allah Teâlâ müşriklere sövmemek gerektiğini belirterek bir kimseye sövmenin doğuracağı sonuçların ağır olacağını açıklamıştır.¹⁴⁰ Bu türden nakledilen pek çok hadis vardır ki bunlar, insanlarla ağız dalaşına girmemeyi ve haksız yere insanlara sövmemeyi gerektirmektedir.

135 Taberâni, *el-Mu’cemü’l-Evsât*, 8/236 (No. 8503); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/31 (No. 6790).

136 Kendisinden tavsiye isteyen birine Allah Resûlü’nün devamlı surette “*Kızma*” dediği nakledilmiştir. İncelediğimiz rivayetin kızmaya teşvik ettiği görülmektedir. Buhârî, “Edeb”, 76 (No. 6116).

137 Hz. Peygamber “Kişinin anne ve babasına sövmesi en büyük günahlardandır!” buyurdu. Orada bulunanlar: ‘Bir kimse kendi ana babasına nasıl söver, dediler. Hz. Peygamber, ‘Kişi, bir başkasının babasına söver, o da babasına söver, annesine söver, o da bunun annesine söver.’ dedi. Buhârî, “Edeb”, 4 (No. 5973).

138 Buhârî, “Hudud”, 4 (No. 6777); Ebû Dâvûd, “Hudud”, 35 (No. 4477); Ayrıca benzer bir rivayetin sonunda Hz. Peygamber ashabını engellemekle kalmamış ashabından had cezası yiyen kişiye dua etmelerini istemiştir. Ebû Dâvûd, “Hudud”, 35 (No. 4478).

139 Buhârî, “Fiten”, 8 (No. 7076); Müslim, “İman”, 116.

140 Müslümanlar Hz. Peygamber döneminde putlara sövdüklerinde müşrikler de karşılık vermiştir. Bu sebeple “*Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.*” âyeti indirilmiştir. el-En’âm 6/108, Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 12/34.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere, Müslümanlar arasında asıl olan; çekişmemek, kırıncı olmamak ve tartışmaya sebep olmamaktır.¹⁴¹ Bu sebeple kavmiyetçilik yapan kimseye böyle ağır bir ifade söylemek Hz. Peygamber'in tebliğ üslûbuna uymamaktadır.

Konu hakkında gelen diğer rivayetlerde Resûlullah'ın sert ifadeleri dikkat çekse de nezaket dışı bir durum yoktur.¹⁴² Zira Allah Resûlü zalime dahi yardım etmeyi söylerken veciz bir ifade kullanmıştır.¹⁴³ Hatta zahiren beddua olarak görülen “*Annen seni kaybetsin.*” “*Burnu sürtülsün.*” “*Eli toprak olsun.*” gibi ifadeleri Hz. Peygamber kullansa da beddua etmeyi kastetmemiştir.¹⁴⁴ Ashabın bildiği benzer cümleler kavmiyetçilik yapanlarla ilgili nakledilmemiştir.

Resûlullah'ın ağır konuştuğu durumlarda bile müstehcen ifadeler yoktur. Ancak Hz. Peygamber'in kavmiyetçiliğe karşı son derece dikkat çekerek sert ifadelerde bulunması sonraki dönemlerde nezaket dışı ifadelerin çıkmasına sebep olmuş olabilir. Konu hakkında gelen rivayetlerden birinde şöyle buyrulmuştur;

“Allah Teâlâ bizden câhiliye devrinin kabalığını ve babalarla övünmeyi kaldırmıştır. Mü'min, takva sahibidir, Kafir ise, şakidir. Sizler Hz. Âdem'in oğullarısınız. Âdem ise, topraktandır. Bir kısım insanlar var ki, cehennem kömüründen başka bir şey olmayan adamlarla iftihar ederler, övünürler. İşte

141 Çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze de konu hakkında naklettiği pek çok ayet ve hadisten sonra Allah'ın hiçbir zaman kötülüğe razı olmadığını söylemektedir. Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadis*, (Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964), 8/268-269.

142 Resûlullah şöyle buyurdu: “*Ben size Allah'ın bana emrettiği beş şeyi emrediyorum Dinlemek, itaat, cihâd, hicret ve cemaat. Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslam bağını boymundan çıkarmış olur. Ancak cemaate tekrar dönerse o zaman başka. Kim câhiliye davası güderse Cehennemlik kimselerdendir.*” Tirmizi, “Emsâl”, 3 (No. 2673).

143 Müslim'de şöyle geçmektedir; Câbir şöyle demiş: Biri muhacirlerden, diğeri ensârdan iki çocuk kavga ettiler. Bunun üzerine muhacir yahut muhacirler: Yetişin ey muhacirler! Ensârî de: Yetişin ey ensâr! diye haykırdılar. Derken Resûlullah çıkarak: “*Ne bu câhiliyet halkı davası' diye sordu. Ashab; Ya Resûlallah! iki çocuk kavga etti de biri diğerinin kışına vurdu, dediler. Resûlullah: “O halde zararı yok. Kişi zalim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Zalimse onu menetsin. Zira bu onun için bir yardımdır. Mazlum ise ona yardımda bulunsun!”* buyurdular. Müslim, “Birr”, 16 (No. 2584).

144 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 2/272, 7/446, 10/550-551.

bunlar ya bu övünmeden vazgeçerler, ya Allah nezdinde pislîği burunlarıyla yuvarlayan gübre böceklerinden daha değersiz olurlar.”¹⁴⁵

Görebildiğimiz en ağır ifadelerden biri olan mezkûr rivayet dahi naklettığımız Übey rivayeti kadar kulağa ağır gelmemektedir. Zira insanın cinsel organları büyük avret olarak kabul edilir ve bunun görülmesi ya da isminin zikredilmesi her toplumda en büyük ayıp olarak kabul edilir.

Câhiliye adeti olarak üstünlüğü takvada değil de kavminde gören insanlar Allah'ın diliyle de kınanmıştır.¹⁴⁶ Hz. Peygamber'in hayatında kavmiyetçilik yaptığı halde kendilerine son derece düzgün ifadeler kullandığını *sahih* rivayetlerde görmekteyiz. Örneğin ayette geçen İbn Selül'ün muhacirleri tahkir edici hareketlerinin yaşandığı olayda Resûlullâh “*Bu câhiliye davanız da nedir.*” demekle yetinmiş müstehcen bir ifade kullanmamıştır.¹⁴⁷

Resûlü Ekrem belli bir şahsı hedef alarak ağır konuştuğu da olmamıştır. O, genel ifadelerle konuşup insan onuruna saygı duymuştur. Yanında yetişen Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) Hz. Peygamber'in hiçbir zaman lanet etmediğini ve fahiş konuşmadığını, kızdığında ise ağzından ancak “*Ona ne oldu! Yüzü toprak olası*” dediğini ifade etmiştir.¹⁴⁸

Sonuç olarak senet bakımından *sahih* olmayan ve metin olarak *sahih* rivayetlere aykırı gelen bu rivayetlerin sahâbî Übey'e ait olması muhtemeldir. Rivayetin ilk kaynaklarında da bu durumu destekleyecek şekilde kayıtların olması, *sahih* kaynakların bu rivayeti aktarmaması ve kendisiyle amel edilmemesi rivayetin *merfû* kabul edilmesine engel olmaktadır.

4. Ashaba İsnad Edilen Müstehcen Rivayetler

Sahâbe hakkında nezaket sınırlarını aşarak konuştuklarına dair nakledilen rivayetler tartışmaya açıktır. Her ne kadar sahâbe tabakası yıldızlar gibi kendilerine

145 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 120 (5116) Ayrıca bk. İsa Onay, “Sosyo-Politik Rivâyetlerin Anlaşılmasında Bağlamın Tespiti -“Câhiliye Ölümü” Rivayetleri Örneği”. Trabzon İlahiyat Dergisi 7/2 (Aralık 2020): 63-64.

146 “Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir. Fakat münâfiklar bunu bilmezler.” el-Münâfikûn 63/8.

147 Buhârî, “Tefsir”, 344 (No. 4905).

148 Buhârî, “Edeb”, 17 (No. 6031).

tabi olunacak kimseler olsa da, bu durum onların hiçbir zaman hata yapmadıklarını göstermez. Bu konuda en dikkat çeken örneklerin başında Hz. Ebu Bekr'in Hudeybiye antlaşmasında müşrik olan Urve b. Mes'ud'a sövmesidir. Rivayet şöyledir; "...Urve bu esnada: 'Ey Muhammed! Kavminin kökünü kazısan ki senden önce, Araplardan kavmini toptan helak eden birini işittin mi? Durum aksi olursa ben, aranızda ileri gelenlerden toplanmış, seni terk edip kaçmayı düşünen kimseler de görüyorum.' dedi. Ebu Bekr (onun bu sözüne dayanamayıp): 'Lât putunun fercini yala! Biz mi Resûlullah'ı terk edip yalnız bırakacaktınız ha!' dedi."¹⁴⁹

Burada görüldüğü üzere gergin bir ortamda müşrik bir kimse ashabi kıskırtmak istemektedir. Ancak böyle bir ortamda ani bir refleksle insanın ağızından kötü bir sözün çıkması muhtemeldir. Zira başka bir örnekte de Hz. Peygamber'in gizli tuttuğu Mekke fetihini akrabalarını koruma amacıyla müşriklere haber veren Hâtib b. Ebû Beltea hakkında Hz. Ömer; "Ya Resûlallah! Bırak şu münafığın boynunu vurayım." demiştir.¹⁵⁰ Bu örnekte olduğu gibi ashabın ağızından çıkan sözler bir anlık kızgınlıkla Hz. Peygamber'in gösterdiği sağduyuyu gösterememe sonucu olmuştur.

Hz. Ebû Bekr'in sözü ya da Übey b. Kâ'b rivayetinde geçen kelimelerin günümüzde kullanılan şekildeki kadar ağır olduğunu düşünmemektediriz. Zira Arap örfünde insanların birbirlerine benzer ifadeleri kullanıldığını görmekteyiz.¹⁵¹ Örneğin Hz. Peygamber'in amcası Abbas, Bahreyn'de Resûlullah'ın kendisine arsa verdiğini söyleyerek Hz. Ömer'den bu yerin kendisine verilmesini istemiştir. Hz. Ömer yeri vermek için en az iki şahit isteyerek tek şahit ve yemini geçerli saymayınca Abbas Hz. Ömer'e *أعضك الله ببطر أمك* "Allah annenin cinsel organını ısırtsın sana." demiştir. Hz. Ömer ise Abdullah b. Abbas'a, babasını alıp oradan götürmesini istemiş kendisine herhangi bir karşılık

149 Buhârî, "Şurut", 15 (No. 2731); İbn Hacer, Arapların anne lafzını zikrederek bu küfrü kullandıklarını söyler. Ancak burada put isminin söylenmesi mübalağa amaçlıdır. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 5/340.

150 Buhârî, "Tefsir", 325 (No. 4907); Tirmizî, "Birr", 59 (No. 3305).

151 Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Küfî (ö. 204/819), *Nesebü me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir*, thk. Nâci Hasan, (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/156; Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *Resâilü'l-Câhiz*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1384/1964), 2/240.

vermemiştir.¹⁵² Ashabın dilinde bu türden nezaket dışı kelimelerin olduğunu görmekle birlikte yine bu kelimelerden türemiş başka ifadelere rastlamaktayız.¹⁵³ Anlam olarak da şiir ya da deyim gibi aktarılan gelenek içerisinde yine benzer kullanımlar vardır. Bu sebeple günümüzdeki kadar kaba halini almamış olan bu ifadelerin vahyin korunması altında olmayan ashabın ağızından çıkmış olması tasvip edilmemekle birlikte yadırganmamalıdır da. Örneğin bu konuda söylenen mesellerin birinde *hen* kelimesi kullanılmış ve mecâzî bir ifadeyle kardeş kastedilmiştir.¹⁵⁴ Yine Arap şiirinde *hen* kelimesinin dışında *eyr* ifadesi kullanılarak kardeşler kastedilmiş ve evlat sahibi olmaya sebep olması bakımından bu ifadeler yer verilmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla Arap örfünü bilen ashab, anlam bakımından nebevî metoda uymasa da Arap edebiyatında yeri olan kelimeleri seçmiştir.

Babanın cinsel organıyla kardeşlerin kastedildiği ifadesinin Arap örf ve şiirinde aynı şekilde Übey b. Kâ'b'ın Temimoğullarını yardıma çağırın kişiye böyle bir ifadeyi kullanmasına sebep olmuş olabilir. Bunların dışında da ashabın kimi zaman bu tür sözleri sarf ettiği bilinmektedir.¹⁵⁶

Sonuç

Resûlullah'a aidiyeti asırlar boyunca kabul edilen bazı rivayetler üzerinde râvî tasarruflarının etkisi hadis ilminin önemli meseleleri arasında sayılmaktadır. Bu konuda ele alınan rivayetlere hem isnat hem de metin açısından

152 Süyûtî, *Cem'ül-cevâmi*, 16/340; Alî el-Müttakî, *Kenzü'l-ümmâl*, 12/674.

153 Hz. Ebû Bekr'in sözünde geçen bazı kelimesi de üst dudağı uzun olan ya da sünnet olmayanlara "ebzar" denilmiştir. Hatta Hz. Ali'nin bu sıfatı kullanarak birisine seslendiği nakledilmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/70.

154 "Kimin babasının henî uzun olursa onunla söz sahibi olur." Burada kastedilen kimin babasının çok çocuğu olursa bu kişinin çok kardeşi olur ve kendisini tehlikelerden korur. Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Nisâbüri, *Mecma'ül-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. (Beyrut: Dârü'l-Mârifet, ts.), 2/300; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî aribi'l-hadis*, 1/85.

155 *فلو شاء ربى كان أير أيبكم ... طويلا كأير الحارث بن سدوس* Rabbim dileyeydi babanızın 'eyr'i de Hâris b. Sedüs'un 'eyr'i gibi olurdu. Şiiri açıklayan el-Asmaî (ö. 216/831) Hâris'in yirmi bir tane oğlu olduğunu aktarmıştır. Görüldüğü üzere hakaret içermeyen bir söz içerisinde dahi eyr ve hen ifadeleri rahatlıkla kullanılmıştır. Meydânî, *Mecma'ül-emsâl*, 2/300; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî aribi'l-hadis*, 1/85.

156 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/480.

yapılacak olan bütüncül yaklaşımlar birçok problemi ortadan kaldıracaktır. Ele almış olduğumuz kavmiyetçilikle ilgili rivayet, senet bakımından tevatür ya da meşhur seviyesine ulaşmamasıyla birlikte meşhur hadis kaynaklarının genelinde bulunmamaktadır. Ensar ve muhacirin birlikte yaşaması, yeni Müslüman olan acem unsuru gibi kavmiyetçiliğin her an görülebileceği bir ortam olan sahâbe devri için bu rivayet herkesin bilmesi gereken bir haber kapsamında değerlendirilmelidir. Zira konu hakkında gelen pek çok nass mevcuttur. Bu sebeple ilgili rivayetin meşhur haberlere aykırı olması ve kendisiyle amel edilmemesi İslam âlimlerinin genelinin rivayeti kabul etmediğini göstermektedir.

Rivayeti kinayeli bir anlatım olarak görenlerin dahi sövme işini yok saymaması haberin senet bakımından bir değerinin olduğunu göstermektedir. Öyle ki birkaç yolla gelen haberin *hasen* hükmünde olduğu görülmüştür. Özellikle rivayeti duyup gördüğünü söyleyen râvi hakkında *zayıf* hükmü verilmesi haberin sıhhatine gölge düşüren en önemli kayıtlar içerisinde sayılmaktadır.

Rivayet, geçtiği ilk kaynaklarda Hz. Peygamber'den duyulduğu zikredilmeden *mevkuf* hadis bağlamında dile getirilmiştir. Hz. Ömer'in kavmiyetçilik yapanlara karşı kan akıtacağını söylemesiyle beraber bu rivayete benzer başka sözünün de aktarılması ele aldığımız rivayetin kaynağının Hz. Peygamber olamayacağına dair bir delil değeri taşımaktadır. Allah'ın müşriklere dahi sövmeye izin vermemesiyle beraber Hz. Peygamber'in benzer durumlarda böyle bir yola başvurmamış olması ve tebliğde genel olarak gösterdiği sağduyulu tavrı da başka bir delildir. Ancak rivayeti ele alan sonraki dönem âlimleri muhtemelen kavmiyetçiliğe karşı gösterilen sert tepkinin bu rivayetle eş değer olduğunu düşündüğü için haberi ref' etmişlerdir. Şayet rivayet ref' edilmemiş ise o halde Hz. Peygamber'in sözü bağlamından koparılıp kinayeli lafız gerçek anlamıyla kabul edilerek aktarılmıştır. Her iki durumda da râvi tasarrufunun varlığını gördüğümüz konuda bize göre gerçekleşen durum rivayetin *mevkuf* olmasıdır. Bu konuda Arap dilinde benzer örnekleri bulunan kelimeleri ashabın seçmesi ve yeri geldiğinde kaba konuşmaları görüşümüzü desteklemektedir. Ancak söz ve fiilleriyle ümmete örnek olarak gönderilen Hz. Peygamber'in üslubu lafızdan ziyade anlam bakımından Kur'ân ve hikmete uyum sağlamıştır. Dolayısıyla böyle bir sözün ona nispet edilmesi hem rivayet hem de dirayet ilmi bakımından uygun gözükmemektedir.

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel. *Kitâbu's-sünne*, thk. Muhammed b. Said b. Sâlim el-Kahtânî, 2 Cilt. Riyâd: Dârü İbni'l-Kayyim, 1986.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, 11 Cilt. Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1403/1982.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs 'ammâ iştehera mine'l-ehâdisi 'alâ elsineti'n-nâs*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1408/1988.
- Akalın, İsa. "Kadîm Hadis Kaynaklarında 'Kişiyne Hanımını Niçin Dövdüğü Sorulmaz' Hadisi: Özgün ve Tahlilî Bir Yaklaşım". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 18/2 (Aralık 2020): 27-40.
- Akgün, Hüseyin. "Râvi Tasarruflarının Rivâyetlere Etkisi "Hz. Peygamber'e Otuz Erkek Gücünün Verildiği" Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 22 (Aralık 2013): 43-65.
- Ali el-Kârî, Ebül-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkatü'l-mefatih şerhu mişkati'l-mesabih*, 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2002.
- Ali el-Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Hindî. *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-buhârî*, 25 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, Muhammed el-Ferrâ, Şerhu's-sünne, thk. Şuayb el-Arnaût, 15 Cilt. Dîmaşk: Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Kazâ ve'l-kader*, Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1421/2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Camiu's-Sahib*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasîr, 9 Cilt. y.y., Dârü Tavkî'n-Necat, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Nâsirü'd-Din Elbânî, Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1998.
- Câhîz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Resâilü'l-Câhîz*. thk. Abdusselam Muhammed Hârun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1384/1964.
- Canan, İbrahim. "Resulullah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedric" prensipleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/11 (Haziran 1993): 37-73.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcu'l-luga ve sıbâhu'l-Arabiyye*, 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm, 1987.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadis*, 10 cilt. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1964.
- Dihlevî, Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-Dihlevî. *Lem'âtü'r-tenkih fi şerhi'l-Miškati'l-Mesâbih*, thk. Takiyyüddin en-Nedvî, Dîmaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2014.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *Mustabrecü Ebî Avâne* thk. Eymen b. Arif, 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mârif, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*, nşr. Mervân Da'bul, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. *el-Babru'l-muhit*, 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420/2000.
- Elbânî, Muhammed Nasiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sabîha ve şeyün min fikhiha ve fevâidihâ*, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2002.
- Elbânî, Muhammed Nasiruddîn, *Temamul-minne fi't-taliki ala fikhi's-sünne*, Riyad: Dârü'r-Râye, ts.
- Erul, Bünyamin. "Yorum-Rivayet İlişkisi: Yorumun Rivayete Katkısı Ve Rivayetin Yoruma Etkisi." *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması [Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri]*, 29-30 Mayıs 2004/Bursa, 2005; 97-114.
- Erul, Bünyamin. "Rivayet Metinlerinde Ravilerin Tasarrufları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2001):173-212.

Erul, Bünyamin. “Hadislerde Geçen “İrz” Kavramı ve “Onur” ile İlişkisi” Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu”, 19-21 Nisan 2013, Konya, (2014): 222-235.

Erul, Bünyamin. “Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (I) Rivayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in (ö.153) el-Cami'i". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (Ocak 2002): 27-61.

Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tebzibü'l-luğa*, thk. Muhammed Ivaz, 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Turâs el-Arabi, 2001.

Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Mubit*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Hâkim, Ebü Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

Hatib, Ebü Bekr Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdâdî. *Tarihu Bağdat*, thk. Beşşar Avvad, 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 2002.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr. *Mevârid'uz-zamân ilâ zevâidi ibn Hibban*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kuds, 1994.

İbn Abdülber, Ebü Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemerî. *el-İstîâb fî mârifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becavî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Garibü'l-hadis*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

İbn Ebî Şeybe, Ebü Bekir Abdullah b. Muhammed el-Küfî. *el-Kitabul-musannef fi'l-ehadis ve'l-asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Reşid, 1989.

İbn Ebü Hâtim, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, Mekke: Mektebü'n-Nizâr, 1998.

İbn Ebü Hâtim, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *el-Cerhu ve't-Tâdil*, Haydarabad: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1952.

İbnü'l-Esir, Ebü's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî garibi'l-hadis ve'l-eser*, 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye 1979.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerhu Sabihî'l-Buhârî*, 13 Cilt. thk. Muhibbüddin el-Hatib, Beyrut: Dârü'l-Mârifet, 1379

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tebzibu't-tehziib*, 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dairatil-Mearif en-Nizamiyye, 1326/1908.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Takribü't-tehziib*, thk. Muhammed Avvâme, Dimaşk: Dârü'r-Reşid, 1986.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Ta'rifu ehli'r-takdis bi merâtibü'l-mevsûfîne bi'r-vedlis*, thk. Âsım b. Abdullâh el-Karyûtî. Ammán: Mektebetü'l-Menâr, 1983.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzbetü'n-nazar fî tavzihi nuhbetü'l-fiker fî*, thk. Nureddin İtir Dimaşk: Matbaatü's-Sabâh, 2000.

İbn Hanbel, Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân. *el-Mecrühin mine'l-muhaddisin ve'd-du'afâ' ve'l-metrükün*, 3 Cilt. Halep: Dârü'l-Vağy, 1396/1996.

İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, Haydarabad: Dâiretu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebü Abdullah Muhammed b. Ebü Bekr b. Eyyub, *el-Menâri'l-münîf fî ş-sabih ve'z-zatf*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde Halep: Mektebetü'l-İslamî, 1970.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî. *Garibu'l-Kur'an*. thk. Ahmed Sakr. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, 2 Cilt. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, 1952.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisâ-nü'l-Arab*, Beyrut: Dârü Sâdir, 1990.
- İbn Melek, *Şerhu mesâbibi's-sünne*, Kuveyt: İdâretü's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 2012
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni Ebû Abdullah el-Basrî ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-Kübra*, 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dineverî. *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, Cidde: Dârü'l-Kible, ts.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûu fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Medine: Mecma'ül-Melik Fahd, 1995.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd ibn Miskîn el-Herevî. *Garibu'l-hadis*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, 4 Cilt. Haydarabad: Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1964.
- Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kûfî. *Nesebü me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir*, thk. Nâci Hasan. 2 Cilt. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Lâlkâî, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Huseyn. *Şerhu usûl-i itikâd-i Eblî's-sünneti ve'l-cemâa*, thk. Ahmed b. Sa'd Hamdan el-Gamidi, 9 Cilt. Suud: Dârü Tayba, 2003.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebi Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zami, Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 2004.
- Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Nisâbüri. *Mecma'ül-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Dârü'l-Mârife, ts.
- Mizzî, Cemaluddin Yusuf b. Abdirrahman. *Tebzibü'l-kemal fi esmai'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad, 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1980.
- Mukatil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen el-Ezdi el-Belhî. *Tefsîrû Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehâta Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1423/2003.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Ali el-Haddâdî. *Fezûlî-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr*, 6 Cilt. Mısır: Mektebetü't-Ticariyyetil-Kübra, 1937.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyri en-Neysaburi. *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türas el-Arabi, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*, 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2001.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkin*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed. Halep: Dârü'l-Va'y, 1977.
- Onay, İsa. "Sosyo-Politik Rivâyetlerin Anlaşılmasında Bağlâmın Tespiti - "Câhiliye Ölümü" Rivâyetleri Örneği". Trabzon İlahiyat Dergisi 7/2 (Aralık 2020): 47-86.
- Önkâl Ahmet. *Resûlullah'ın İslam'ı Tebliğ Metodu*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.
- Rebî, Ebu Süleyman Muhammed b. Abdillâh. *Tarihu mevlidi'l-ulema ve vefâyatihim*, 2 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1410/1990.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Şerhu siyeri'l-kebir*, 5 Cilt. Kâhire: Şirketuş-Şarkıyyeti, 1971.
- Suiçmez, Yusuf. *Sahâbe ve Tabiin Sözlünün Hz. Peygamber'e Nispeti*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Cem'ül-cevâmi'*, Kâhire: Ezheri's-Şerif, 2005.

Şanver Mehmet. “Dinî Tebliği ve Eğitim Açısından Kur’an’da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10 / 1 (Ocak 2001);139-164.

Taberâni, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Silefi, 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.

Taberâni, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Evsât*, 10 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Haremeyn, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an tevîli 'âyi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnaût, 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1993.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddin Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf 'an kınâ'i'r-rayb (Hâşiyetü'r-Tîbî ale'l-Keşşâf)*, thk. İyâd Muhammed. 17 Cilt. Dubai: Câizetü Dabî ed-Düveliyeye li'l-Kur'âni'l-Kerim, 2013.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğeri, 5 Cilt. Halep: Matbaatü'l-Mustafa el-Halebi, 2. Basım, 1975.

Vâkudî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbu'l-meğâzi*, thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili –Kur'an-ı Kerim ve Meâli-*, İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993.

Zemahşerî, Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Faik fi garibil-hadis*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl, Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mârifetü, ts.